

Els antics camins a les Coves del Salnitre. El pas de les Estaques.

Un dels atractius del massís montserratí són les *coves del Salnitre*. Tot i que el nom popular d'aquesta cavitat és en plural, amb propietat hauria de ser en singular, *cova del Salnitre*, perquè només hi ha una sola entrada. L'existència de diverses cavitats interiors ha estat la causa que s'imposés, en el llenguatge comú, l'ús del plural en lloc del singular a l'hora d'identificar aquesta cova. Actualment, el nomenclàtor de toponímia major de Catalunya editat per l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya s'adopta el nom de *coves del Salnitre*. Qui fou abat de Santa Maria de Montserrat, el P. Miquel Muntades, explica en la seva història montserratina, *Montserrat. Su pasado, su presente y su porvenir* (1871) que aquesta cova “*por mucho que fuesen las Cuevas en que se subdivide la grande de que hablamos, no era conocida sinó por el nombre singular La Cova del Salnitre, està fuera de duda, pues ni el país, ni en el archivo del Monasterio se halla otro modo de indicarla al hablar de ella*” (p.33).

Aquestes coves també han estat denominades com a *coves del Mansuet*. La tradició diu que a la Guerra del Francès a les *Coves del Salnitre* s'hi amaga el guerriller el Mansuet, tal com explica F. Carreras y Candi a *Cataluña il·lustrada*, vol 2. (Casa Editorial Alberto Martín, 1929, pp 43-44). De forma genèrica aquestes coves són denominades les *coves de Collbató*. Tot i que aquesta denominació pot induir a una certa confusió amb relació a la gran quantitat de coves, pous i avencs presents en el terme municipal de Collbató. Aquestes coves sempre han tingut una gran anomenada. El gran espeleòleg mossèn Marià Faura i Sans comentà en el seu article *Espeleologia* del llibre *Geografia General de Catalunya*, edició de 1913, diu: “*Son aquestes les que tenen mes anomenada de Catalunya, y fins fama universal, visitades per tots los catalans y estrangers; emprò l'eminent espeleòleg M. Martel digué que no oferien res de particular. N'obstant ne farem una breu descripció, prescindint de les consideracions novelesques amb que ho han pintat plumes mestres com en Piferrer, Balaguer, Madoz, etc*” (...) “*Aquestes coves encara que conegudes, no foren explorades fins per allí 1' any 1824 per un incansable monjo del Monestir de Montserrat, lo P. G. Joana, doctor en Farmacia, qui segons consta per qualques solts escrits, a mes d'haver baixat als Pouetons, resseguí aquestes coves, y que després de molts*

perills arriba fins a dessota la ermita de Santa Ana, lo que determina amb los aparells que ell portava per aqüestes exploracions; emprò no s'ha pogut trobar fins al present lo camí que ell senyalà" Tot seguit explica com arribar-hi *"La boca se troba al SO. de la muntanya, a uns 100 metres sobre lo poble de Collbató, y lo camí, encara que atrevit, no es perillós, car hi ha posades escales de fusta entre les roques dels punts mes exposats. Al sortir de Collbató se baixa fins lo torrent de la Salut, pujant després per entre les roques d' aquella part tan escarpada de la montanya, y que mirada de Collbató apar com una paret vertical* (pàgina 254). La visita d'Édouard-Alfred Martel i el seu company Louis Armand fou el 17 novembre de 1896.

Antigament, l'accés a les coves era per dos camins diferents. Hi ha hi havia un camí que baixava des del santuari de Santa Maria de Montserrat i un altre que pujava a les coves des del poble de Collbató. Sembla que el primer tenia més rellevància per ser, des d'antic, apte pel pas de cavalleries i perquè sortia des de la font del Portal del monestir.

Primeres descripcions de les coves i els seus accessos

Les *coves del Salnitre* eren conegudes des de ben antic tal com s'esmenta en diverses obres. Segons Joan Vallés Altés (*Victor Balaguer i Cirera. Una expedició a les coves de Montserrat*. 2003, p. 81) l'any 931 s'esmenta l'existència d'una cova en el terme de Collbató en l'escriptura de venda al comte Sunyer de Barcelona d'uns alous propietat del prevere Guadamir i els seus germans. Sense donar cap referència per identificar de quina cova es tractava. Joan Vallés comenta que hi ha documents del segle XV on es parla d'exploració de les mines de salnitre per part del monestir de Santa Maria. Aquest mateix autor explica que durant el segle XVI les coves serviren de refugi i amagatall a bandolers i fugits de la justícia.

Francisco de Zamora, amb motiu de la seva segona visita el 2 de juny de 1789 al santuari de Santa Maria de Montserrat, anota en el seu diari: *"consta en el archivo del monasterio que por los año de 1500 se arrendaba dicha cueva para sacar el nitro"* (*Diario de los Viajes hechos en Cataluña*, Francisco de Zamora, Curial, 1973 p.287).

El militar, dramaturg i poeta valencià Cristòbal de Virués publicà un poema èpic sobre Montserrat que conegué diverses edicions. La primera fou feta a Madrid

l'any 1587, alguns erudits diuen que és de 1588, una segona amb el títol *Montserrat segundo* publicada a Milà l'any 1602, una tercera versió titulada *Montserrat tercera impresión añadida y notablemente mejorada*, editada a Madrid l'any 1609 i, finalment, una posterior reedició amb el títol *Montserrat cuarta impresión añadida y notablement mejorada*, Madrid 1805. En la primera edició, sembla que en el poema XIII, al parlar de la cova de fra Garí, s'està descrivint la cova del Salnitre (pp 122a/r).

Entonces por el alto monte espeso
Coléricos se emboscan y encaraman,
Y el día , airados por el mal suceso,
Enormemente maldiciendo infaman:
Tiénenle por tristísimo y avieso,
Y blasfemando del así le llaman,
Por no haber hecho presa mas notable
Que aquel inútil hombre miserable.
Llegan al fin, en una gran quebrada,
A una boca estrecha y peligrosa
D e una caverna, de árboles cercada,
Escondida, enriscada, y escabrosa:
Entran en la alta cueva , y arrimada
Una peña á la puerta tenebrosa,
Que con hierros fortísimos la cierra,
Pasan á las entrañas de la sierra.
Casi en el medio el fiero monte tiene
Un ancho descubierto , á cuya altura

Sino es la que en el ayre se sostiene
Llegar no puede alguna criatura:
Por el quál á la grande cueva viene
Tanta luz, que le quita el ser escura;
Y la tiene en dos partes dividida,
Y en cien grandes cavernas repartida.

Una mica més endavant del poema XIII (p. 123a) es diu que en esta cova s'amagaven lladres

Cárceles escurísimas y fieras
Llenas tenia de cautiva gente,
Que prendían sus gentes carniceras
En los caminos ordinariamente:
Seis esquadras tenia siempre enteras
Consigo, en la ancha cueva el inclemente,
Que cada qual era de cien ladrones,
Todos de su linage, lestrigones.
Los quales no jamás en otra cosa
Ocupaban las noches y los dias,
Que en correr la montaña peligrosa,
Y los vecinos pueblos y alquerías:
Hambrienta esquadra , fiera y asquerosa,

D e robadoras y hórridas arpías,

Nunca tal se arrojó á poblada mesa,

Qual estos fieros á qualquiera presa.

Aquestes paraules semblen descriure les coves del Salnitre de les quals es comentava servien de refugis a lladres i bandolers. Caldria estudiar amb més deteniment si Cristóbal de Virués fa servir les imatges de les Coves del Salnitre per descriure l'hàbitat de fra Garí en el seu poema èpic.

A l'interior de les coves es troben diverses inscripcions amb noms dels visitants i datades al segle XVI i XVII. Les coves foren explorades en el segle XVI tal com indiquen unes notes d'uns monjos de santa Maria de Montserrat. Per uns graffitis descoberts a la sala anomenada del *Claustre dels monjos* de les coves es té constància de les visites fetes, entre altres, per Fra Francisco Roca, el 1511, B. de Cortada l'any 1551 i de diversos monjos de Santa Maria de Montserrat el 1654. Segons comenta Víctor Balaguer en la seva crònica sobre l'exploració de les coves hi ha un graffiti que diu L. Smith 1780. Aquest personatge, diu, podia tractar-se d'un dels anglesos que es perderen per les coves durant dos dies (Victor Balaguer, 1890, *Las Cuevas de Montserrat*, Salvador Manero editor, Barcelona p. 98). Sembla que, amb motiu d'aquest incident, es decidí tancar les coves (Altés, X. I Galobart, J., 1988, *Un ambiciós projecte d'història eclesiàstica i natural de Montserrat*, Revista Catalana de Teologia, XIII/I, p. 210).

Una de les primeres descripcions detallada d'una visita a la cova i els seus accessos la proporcionà el Alexandre de Laborde en la seva gran obra *Voyage pittoresque et historique en Espagne (Viatge pintoresc i històric a Espanya)* editat en 4 volums a Paris entre els anys 1807-1818. Aquest noble francès descriu en la planxa XXXV el camí a la cova des del poble de Collbató en aquests termes: “*encara que l'entrada de la cova estigui, en aparença, davant el poble, i més o menys a un tret de canó, calen tanmateix més de dues hores per a arribar-hi, puix que el camí és escarpat i fa nombroses voltes. Deixa d'ésser practicable a tres quarts de llegua de la cova, quan s'acaben les vinyes. Aleshores hom es veu obligat a grimpar, amb moltes dificultats i un gran perill, per la cresta de la muntanya i a agafar-se als matolls per no caure als precipicis que constantment hi*

ha a l'esquerra. La gent del país, acostumats a cultivar llurs vinyes en aquests llocs tan difícils, que tenen més força i destresa als peus a causa de la mena de calçat que usen, s'aguanten al mig de les pedres que es desfan o de les arrels sobre les quals hom rellisca, fins a tal punt que a un foraster quasi li fóra impossible d'avançar sense llur ajut". Aquesta cita al comentari de la planxa XXXV que té el títol *Entrada de les coves d'estalactites de Montserrat (La mirada d'un viatger. Estudis. Descripció del Principat de Catalunya. Alexandre de Laborde*, edició a cura de Francesc Quilez i Corella i Jordi Casanovas i Miró, Enciclopèdia Catalana 2008 pp 94 i 95). ¿Quan va estar Laborde a Montserrat? Segons Francesc M. Quilez i Corella en l'article *Aspectes artístics, culturals i ideològics d'una obra emblemàtica*, aparegut en llibre esmentat: "sembla provada la presència de Laborde a Espanya, com a mínim a Catalunya, entre 1794 i el 1797. Amb tot, Mezinski, argumenta que aquesta visita devia produir-se cap el 1796, segons es dedueix de la lectura d'un fragment de l'obra - aquell en què l'autor relata el seu descobriment del monestir de Montserrat". Per això, la descripció de Laborde pot considerar-se el primer registre on s'explica el camí que permetia accedir a les coves del Salnitre.

Hi ha un fet en la descripció d'Alexandre de Laborde que sorprèn per la seva aparent incoherent. Comenta el noble francès que anant des de Collbató a la cova li quedava un precipici a l'esquerra: "*precipicis que constantment hi ha a l'esquerra*. ¿Des d'on venia Laborde? ¿per on passà que trobà un precipici a l'esquerra? No podia venir del poble de Collbató perquè, miris com es miri, anant a la cova no hi ha cap precipici a l'esquerra perquè a aquesta mà sempre queda la muntanya i, en aquella època, a la dreta li devien quedar els pendent conreats de vinyes. El fet que Laborde esmenti: "*vaig sortir acompanyat de deu habitants de la vila de Collbató per visitar l'interior d'aquests soterranis*" no implica que sortís d'aquest poble. Tal com s'ha dit abans la descripció del seu itinerari no coincideix amb les característiques que hom pot esperar si vingués directament des de Collbató, com tampoc les dues hores que diu que triga en arribar-hi. Algunes informacions aportades pel mateix Laborde permet intuir quin fou el seu itinerari. Parla del fet que és un camí llarg, "*calen tanmateix més de dues hores per a arribar-hi*"; no és fàcil perquè "*és escarpat i fa nombroses voltes*" i "*deixa d'ésser practicable a tres quarts de llegua de la cova, quan s'acaben les vinyes*". Aquesta referència de les vinyes, l'existència de nombroses voltes, el temps que triga a arribar a la cova i el comentari del fet que es trobava a tres quarts de llegua quan s'acaben les vinyes vol dir que encara estava lluny. La llegua és una antiga unitat

de longitud que expressa la distància que una persona o un cavall poden caminar en una hora. Segons el que diu Laborde quan s'apropa a la cova ha de grimpar "*hom es veu obligat a grimpar, amb moltes dificultats i un gran perill, per la cresta de la muntanya i a agafar-se als matolls per no caure als precipicis que constantment hi ha a l'esquerra*". Per totes aquestes referències sembla que Alexandre Laborde baixava des del monestir de Santa Maria de Montserrat, passà per l'indret anomenat *les Girades* situades per sota del *coll de la Fita* i agafà el corriol, habilitat de forma precària pel pas de ferradures, que recorria l'antiga zona de les Feixades. Quan l'any 1904 l'Estat espanyol tragué a subhasta l'explotació de la cova del Salnitre, en el plec de condicions explicità que calia arreglar aquest camí de ferradura.

Segons explica l'abat Miquel Muntades, en el seu llibre sobre la història de Montserrat, el P. Gerard Joana (1769 - 1841) monjo del monestir, botànic i doctor en farmàcia, escriví l'any 1806 un manuscrit on planteja un seguit d'observacions i hipòtesis sobre aquestes coves, i la circulació de les aigües a la muntanya. Aquest manuscrit, guardat a la biblioteca del monestir amb la referència 881 dins el Catàleg dels Manuscrits, formava part d'un compendi sobre la història natural de Montserrat, i va ser salvat parcialment de l'incendi i la destrucció del monestir durant la Guerra del Francès, l'any 1811. Algunes investigacions dubten de l'autoria del manuscrit per part del pare Joana i possiblement sigui part dels treballs dirigits per Zamora. El monjo P. Alexandre Olivar no dubta de l'autoria Gerard Joana del manuscrit 881, considera que els folis 69-80, més quatre en blanc, són resta d'un manuscrit perdut (Alexandre Olivar, 1977, Catàleg dels manuscrits de la biblioteca del monestir de Montserrat).

El prevere Joan Martí i Cantó publicà l'any 1877 l'opuscle *Viaje pintoresco a las cuevas de Montserrat* on afirma que el P. Blanch, llavors abat del monestir de Santa Maria de Montserrat va visitar les Coves del Salnitre el 1808 acompanyat de diversos monjos i guies.

L'any 1953, N. Llopis Lladó i Josep Mª Thomas, en el seu treball *Estudio hidrogeológico de la vertiente meridional de Montserrat (prov. de Barcelona)*, transcriuen les observacions del pare G. Joana: "*esta caverna es una de las que mayor fama goza en Cataluña, no por sus proporciones, mejor medianas que grandes, ni por su ornamentación no muy vistosa, sino por encontrarse ubicada en pleno Montserrat, por la serie de leyendas con que, mitad la historia, mitad la fantasía popular la han adornado y sobre todo ,por las*

poéticas descripciones que de la misma hizo nuestro insigne Víctor Balaguer. Estas cuevas son, pues, muy conocidas de todos, turistas y peregrinos, casi desde las ya legendarias exploraciones del P. Joana a quien debe considerarse como el verdadero precursor de la Espeleología científica española, ya que se deben a él atinadísimas observaciones acerca de la hidrología de Montserrat, si nos situamos en su época a fines del siglo XVIII; el P. Joana observó la importancia de la infiltración en el Vall Mal y otros puntos de Montserrat y creía en la existencia de un río subterráneo que circulaba por debajo de las cuevas de Collbató de NNW. a SSE. emergiendo el sobrante de sus aguas en Les Mentiroses. En sus expediciones a las cuevas, parece que encontró una ruta que le permitió llegar hasta bajo la ermita de Santa Magdalena, obstruyéndole el paso una ancha sima por la que circulaba un río subterráneo. La ruta del P. Joana, no ha vuelto a encontrarse quedando la duda de si se trata solo de una fantasía propia del siglo o si son una realidad sus descubrimientos. Los habitantes de Collbató creen firmemente que las cuevas no han sido totalmente reconocidas y que su extensión es muchísimo mayor, pero esta creencia se encuentra en todos los lugares donde existen cuevas de una cierta importancia. No obstante; a pesar de tan interesantes prolegómenos pocas noticias tenemos acerca de la geología de estas cuevas y aun de Montserrat en general". Però, el pare Jordana no aporta cap referència al camí per arribar a la cova.

Redescoberta de les Coves del Salnitre

Després d'uns quants anys sense notícies sobre les *coves del Salnitre*, aquestes foren "redescoberta" i estudiades gràcies a un curiosa anècdota. L'erudit Gaità Cornet i Mas, viatger, publicista i escriptor, explica en el seu llibre *Tres días en Montserrat. Guia histórico-descriptiva de todo cuanto contiene y encierra esta montaña*, (1858) pp. 376-378, l'anècdota de com fou redescoberta la cova del Salnitre. Comenta que el doctor Joaquim Font i Ferrés, veí de Barcelona, trobant-se a Anglaterra l'agost de 1846 en acomiadar-se dels seus amics i coneguts de Londres, va dir-li un d'ells, molt aficionat a la història natural "*De bona gana acompanyaria a Vd. A Espanya, únicament per visitar les coves de Montserrat*". El doctor Joaquim Font pensava que es referia a la cova on es va trobar la imatge de la Verge Santíssima i comentà al seu amic anglès que si es referia a la cova on s'havia trobat la Mare de Déu de Montserrat poc podria veure perquè havia quedat malmesa a conseqüència de la Guerra del Francès. Després d'alguns comentaris, varen adonar-se que parlaven de diferents paratges de la muntanya.

Tot seguit, l'anglès va ensenyar al doctor Font una làmina gravada al segle passat, en què estava dibuixada una de les grutes de les coves esmentades. Tornat a Barcelona el Dr. Font va voler aclarir allò que li havien explicat a Londres. En una anada a Collbató s'emportà la làmina, i va demanar als ancians del poble sobre el punt on podia trobar-se aquella meravella de la natura. La gent gran del poble van contestar que, a banda del forat del *sal nitra*, no sabien que existís un altre indret a la muntanya que pogués donar entrada a cap cova. Quan el Dr. Font manifestà el seu interès per visitar aquella cova els ancians collbatonins li comentaren que era molt difícil d'anar-hi, per no impossible, i arribar fins al forat; doncs deien ells distava unes dues hores del lloc. Curiosament, aquest temps coincideix amb l'esmentat per Laborde. Hauria fet servir Gaità Cornet aquesta referència per confeccionar la seva recreació de l'anècdota.

El Dr. Joaquim Font i Ferrés, va fer un primer intent per anar a la cova, però una sèrie de continus xàfeces feren arriscada i imprudent l'excursió. L'any 1851, el doctor Font, acompanyat de mossèn Josep Traval, capellà ecònom de la parròquia de Collbató, i de Pere Bacarisas, qui seria l'amo de la Posada de les coves, la seva dona i de tres o quatre veïns més de la població, varen emprendre l'excursió a la gruta. Després de molts obstacles, perills i contratemps, arribaren al forat i entraren per descobrir l'interior de la cova. Però, com que no anaven equipats d'instruments adequats, ni portaven més llum que algunes primes bugies, no van poder internar-se gaire, i van haver de tornar a sortir sense haver examinat més que una petita part de la cova. El Dr. Font comentà el seu descobriment a alguns amics, entre d'altres, al senyor Arnús, metge del balneari de la Puda, amb qui va acordar coordinar una mena d'expedició científica per examinar escrupolosament la cova.

Les cròniques de 1852, Víctor Balaguer i Manuel Solà.

L'any 1852 sortiren alguns articles sobre l'exploració de les coves. Animats per l'interès suscitat pel coneixement d'aquesta cavitat Víctor Balaguer impulsà una expedició en la qual participaren escriptors i pintors, metges del balneari de la Puda, monjos, guies de les coves de Collbató i altres persones. Foren dues sortides amb la idea que fossin expedicions científiques. La primera tingué lloc entre els dies 3 i 4 de març de 1852; i la segona el 23 d'abril del mateix any. La primera sortida comprenia dos grups d'expedicionaris: un que anà a Collbató el 3 de març i un altre, on hi anava Víctor Balaguer, que sortí de Barcelona el 4 de

març. I, com es desprèn de la crònica, els dos grups es trobaren a la porta de les coves del Salnitre el dia 4 de març.

La primera expedició, la del 3-4 de març de 1852, fou promoguda pel metge Manuel Arnús, el farmacèutic Joaquim Font i l'escriptor Víctor Balaguer. La comitiva multitudinària es calcula que devien ser unes 46 persones, es dividí en dos grups. Víctor Balaguer, el qual va publicar al Diari de Barcelona una descripció detallada d'aquella excursió. Formaven part del grup, entre altres persones Joaquim Català, els poetes Joaquim de Helguero i Màxim de Comes, el pintor Frederic Trias, Ignasi de Casanova, Frededric Carreras i Alfonso del Real. En el grup també hi havien el pintor Claudi de Lorenzale, Joaquim Padrosa, en pintor Joaquim Espalter, Josep Pey, Garu, Solà, el pintor Narcís Ynglada, Goyolà. També hi eren el capellà ecònom de Collbató i tres monjos de Montserrat que podien ser el P. Cerveró, el P. Miquel Muntadas i el P. Ramir Torrents. Vint dies després d'aquesta primera expedició, el 23 de març de 1852, Font, Arnús i Balaguer tornaren a organitzar una nova visita d'un grup d'unues 40 persones[1]. La crònica d'aquesta expedició explica que per arribar a la cova van haver-se de vèncer grans perills: van pujar pel *pas de les estakes* amb l'auxili d'una corda lligada a una mata, i a l'interior de la gruta es van veure més d'una vegada obligats a baixar i pujar per escales de corda.

Les cròniques d'aquesta expedició fou narrada per Victor Balaguer en una sèrie d'articles els dies 10, 13, 15, 19, 25, 28 i 31 de març i 5 i 13 d'abril de 1852.al Diari de Barcelona. Aquestes cròniques pretenien popularitzar el coneixement de la cova del Salnitre. Per donar-ne més difusió les cròniques foren integrades com a l'últim capítol de la tercera edició del llibre *Montserrat. Recuerdos tradicionales e históricos de este santuario y montaña* publicat l'any 1852 editat per la Impremta de A. Brusi de Barcelona. Pocs anys després, 1857 Víctor Balaguer va resumir les seves cròniques en forma de capítol breu en el llibre "*Guia de Montserrat y de sus Cuevas*", Barcelona, Imprenta nueva de Jaime Jesús y Ramon Villegas. Pocs anys després, tornà reuní les seves cròniques en el llibre "*Las cuevas de Montserrat*", editat per Salvador Manero, Barcelona, entorn 186?, sense poder-se precisar l'any[2], llibre monogràfic sobre les coves.

En contrast amb l'esperit científic que volia estar present en les seves cròniques, Víctor Balaguer feu una descripció exagerada de la seva aventura subterrània, plena de fantasia i gran imaginació. Però, aportaven prou informació per comprendre les dificultats del camí d'accés a les Coves del Salnitre. El mateix

any, 1852, Manuel Solà publicà una obra divulgativa sobre Montserrat on hi ha una descripció i uns dibuixos de les Coves del Salnitre.

El camí de Collbató a les coves al segle XIX

Les dues obres de 1852, la de Víctor Balaguer i la de Manuel Solà, deixen ben palesa la dificultat d'accés a les Coves del Salnitre anant-hi des de Collbató. Ambdós autors indiquen que a mitjans del segle XIX per anar a les Coves del salnitre calia superar grans perills; de tots, el més destacat, era pujar l'anomenat *pas de les estakes* amb l'auxili d'una corda lligada a una mata i d'unes escales de ma. Segons les cròniques de les primeres exploracions a les coves del Salnitre el camí d'accés fou bastant precari i difícil durant bastant temps. Les mateixes guies de viatges del segle XIX comenten les dificultats per accedir a les Coves del Salnitre. L'anomenat *camí de les coves (del Salnitre)*, tal com se'l coneix des d'inicis del segle XX, té una història complexa per la seva transformació al llarg dels anys.

La difusió en els mitjans de comunicació d'aquesta visita multitudinària i la publicació de litografies de l'interior de les coves van promoure l'interès popular per visitar-les. Aquesta circumstància provocà una allau de visites de curiosos que va obligar arreglar els accessos a les coves i preparar una oferta per atendre els visitants a Collbató. Pere Bacarisas, aprofità l'afluència de visitants, per construir l'any 1854 un nou hostel a Collbató, coneguda com la *Posada de las Cuevas o Posada nueva de las Cuevas* a la finca nomenada *cal Pepa*. Obra construïda per Tomàs Cabeza mestre de cases d'Esparraguera. A Collbató hi havia, en l'actual carrer Nou nº 4, l'antic carrer per on passava el camí de Barcelona a Montserrat, un hostel construït el segle XVII per Jaume Bacarisas per acollir als peregrins i visitants que anaven al monestir de Santa Maria de Montserrat. Al construir-se la nova posada aquest hostel fou conegut com Hostal Vell (Assumpta Muset, Collbató informa, març 2019, p. 18).

Hostal vell de Collbató

La nova posada era el punt de partida pels viatgers que volien pujar al santuari montserratí i de les visites a les coves amb guies contractats, i el lloc on llogar material per fer-ne l'exploració. Avui, encara es conserva l'edifici d'aquesta fonda. Els viatgers arribaven amb cavalleries provinents de l'estació de ferrocarrils de Martorell. Abans, tal com ho feu Víctor Balaguer, les primeres expedicions a les coves del Salnitre sortien de Barcelona en carruatge perquè encara no existia el tren a Martorell

2

1. Antiga Posada las Cuevas a finals del segle XIX. Collbató una visió fotogràfica, A. Lardín i A. Muset p. 15
2. Personal de l'Empresa de Caballeries de Collbató a Montserrat davant de la fonda cal Pepa amb viatgers. Collbató una visió fotogràfica, A. Lardín i A. Muset p. 39

Posada de las cuevas o cal Pepa

El camí antic de Collbató a les *Coves del Salnitre* sortia de la part nord del poble, passava pel darrere de la capella de la Salut i s'enfilava, probablement per el tram superior de l'actual dreuera restaurada no fa massa, per anar-se a situar al peu de la paret rocosa on, uns 500 metres més enllà es troba l'entrada a les coves. Aquesta era perfectament identificable per estar marcada, primer amb unes taques vermelles o amb una gran taca emblanquinada

1

2

1 Capella de la Salut, any 1904 (Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya). La capella tenia una orientació diferent a l'actual i no s'observa l'actual carretera d'accés a les Coves del Salnitre

2 Capella de la Salut, 2023

Víctor Balaguer explica en la seva obra *Montserrat. Recuerdos tradicionales e históricos de este santuario y montaña* publicat l'any 1852 editat per la Impremta de A. Brusi de Barcelona el pas per aquest primer tram del camí: *"nos pusimos en marcha por un estrecho senderó, uno tres de otro. El guía iba delante"* (p. 214). La pujada, diu, *"hacia rato ya que íbamos subiendo y e verdad que era una penosa cuesta. El camino se iba haciendo cada vez más difícil; había instantes en que apenas nos presentaba sitio para colocar el pie con alguna firmeza"* (p. 215)

L'antic camí d'accés a les Coves del Salnitre provinent de Collbató durant el segle XIX deuria arribar a l'indret on avui hi ha la cruïlla de la drecera que puja des de la capella de la Salut amb l'actual carretera asfaltada. Des d'aquest punt el camí pujava en direcció on es troba l'actual aparcament de cotxes i, probablement, quan arribava en aquest entorn no està clar com seguia per arribar a una canal rocosa, coneguda com el *Pas de les Estaques*, la qual permetia guanyar alçada. Una possibilitat és haver de grimpar com es podia per accedir a aquesta canal o girar per continuar pujant per on avui es troba el primer tram d'escales. Sembla la descripció donada per Víctor Balaguer en la seva crònica apunta la primera possibilitat. *"De pronto, la senda que seguíamos dio una brusca revuelta, y nos encontramos entre rocas agudas, entre riscos que mostraban sus erizadas calvas. Allí ningún sendero, ningún paso, ningún camino. Ante nosotros nada más que una muralla de rocas"* (*Montserrat. Recuerdos tradicionales e históricos de este santuario y montaña*, p. 215).

Tot seguit explica com superen aquest obstacle: *"[el guía] empezó a trepar con increíble ligereza por entre la peña. Le imitamos, pero más pesadamente como se supondrá y haciendo no pocas veces pies de las rodillas y las manos. Así trepamos un buen rato hasta llegar a una especie de plataforma donde apenas cabíamos"* (p. 215). Després d'explicar la forta impressió d'estar abocats al buit que inspira aquest indret comenta que *"en seguida bebimos un sorbo de Jerez"* i seguien grim pant per roques fins arribar a un lloc on hi havia una corda penjada (p. 216-217).

Una altra possibilitat per arribar on hi havia la corda penjada, i intentant entendre l'expressió de Víctor Balaguer "*la senda que seguíamos dio una brusca revuelta*" fora que el camí un cop arribat a l'alçada de l'actual aparcament i on avui comencen l'escala fes un gir a l'esquerra i prengués alçada fins el punt on l'escala fa un primer gir a la dreta. En aquest punt el camí continuava en direcció a ponent, en direcció de la cova Freda, i abans d'arribar-hi es situava a sota mateix del *Pas de les Estaques* on hi havia una corda penjada. Tot i que aquest indret es coneixia pel nom de *Pas de les Estaques*, a finals del segle XIX i inicis del XX, ja no existien les estaques inicials que, en un punt, permetien vèncer la verticalitat de la paret montserratina. El nom de *pas de les Estaques* identificava un indret on, anys enrere havien existit unes estaques per enfilear-se per la roca.

Situat al peu de la corda penjada el guia comentà: "*vamos a entrar en el paso de las estacas, nos dijo nuestro guía señalándonos una cuerda*". Víctor Balaguer descriu gràficament com es pujava el *pas de les estaques* amb l'auxili d'una corda que no sabia massa bé on estava lligada: "*aquella cuerda, que no veíamos donde estaba atada, era de esparto, llena de nudos y colgada de entre las rocas. (...) Era preciso cogerse a aquella cuerda y, como a cada uno se lo deparara mejor su serenidad, trepar con su auxilio por la peña lisa*" (p. 217).

Aquest relat continua explicant l'ascensió en termes molt dramàtics: "*una mano me tocó el hombro. Era la de Ignacio de C. Volvime y le vi señalarme una gruesa mata. A ella estaba atada la cuerda de la que siete Hombres se habían colgado con todo el peso de su cuerpo*" (p. 218). Comenta que en aquest punt es trobaven a la meitat del camí. En aquest punt sentiren uns trets: "*de repente sonó un tiro y luego otro y otros varios en seguida. Eran nuestros amigos que desde lo alto disparaban sus escopetes saludando con una salva nuestra ascensión*" (p.219). Comenta que aquests trets els animaren a continuar pujant. A continuació venia una escala i una nova corda tal com explica amb un llenguatge èpic, Víctor Català explica: "*una especie de orgullo se apoderó de mi. Ignoro aun por donde pasé, por donde subí, cómo llegué arriba. Solo recuerdo que subí una escalera que hallé a mis pasos, que me colgué a otra cuerda con la que tropezaron mis manos, que resbalé diez veces en una especie de pasadizo entre rocas por donde me deslicé como un lagarto*" (p. 219). Tot seguit ja estaven ja amb les persones que els estaven esperant. Per la localització de la cova i les dificultats d'accés, Víctor Balaguer les comparà com un niu d'àligues i afirmà que el *pas de les Estaques* era millor anomenar-lo *pas de l'agonia*.

L'obra de Manuel Solà, *Montserrat subterrània*, Imprenta Hispana de Vicente Castaños, Barcelona, 1852, ajuda a conèixer amb més detall com era l'accés a les Coves del Salnitre des de Collbató. Manuel Solà complementa la descripció donada per Balaguer. En el seu llibre diu: *"siguiendo el camino que nos hemos trazado, el menos peligroso que en nuestro concepto se ofrece hasta el presente (*) para llegar a la entrada de las cuevas, preciso nos es descender al fondo de un valle que se extiende al pie de la montaña a corta distancia del pueblo de Collbató. Descansando en una de las ligeras ondulaciones que forma el terreno en aquel sitio, existe la ermita de Nuestra Señora de la Salud en la que moraba hasta estos últimos tiempos un venerable ermitaño que cuidaba del culto de la imagen y de la conservación de la capilla. En sus inmediaciones mana una fuente cuyas aguas son poco saludables al decir de los habitantes del país, cuya circunstancia recordada por los guías a los viajeros que llegan sedientos a aquel sitio, si bien les causa pena, les evita algunos males. En aquel punto arranca el pie de la montaña. Al principio es un estrecho sendero que va serpenteando por los declives de una colina apoyada en el monte y sembrada de pedruscos y fragmentos de rocas que las aguas y la mano destructora del tiempo ha arrancado del coloso de piedra"* (p. 87). Aquesta descripció coincideix amb el dit per Víctor Balaguer. En la nota (*) al peu de pàgina Manuel Solà expresa el seu convenciment que caldrà millorar ràpidament l'accessibilitat a les coves: *"(1) Y decimos hasta al présenle, porque estamos en la convicción que tarde o temprano y atendido el gran número de personas que acuden a visitar las cuevas se hará un camino más fácil y practicable, fijándose además sólidas escaleras de mano cómo se practica en los Pirineos, en la Suiza, en los Alpes y en otros países y sitios montañosos y de difícil ascensión"*.

Manuel Solà, comenta que l'indret per on passa hi ha evidències de roques caigudes de la muntanya i comenta que segons *"el sentir de algunos geólogos, la montaña de Monserrate está en decadencia; de sus altísimas y escarpadas rocas cónicas, de sus elevadas pirámides, van desprendiéndose, si bien que muy lentamente, las piedras calizas, redondas y de variados colores que las componen. El betún natural que las congutina y une entre sí, va perdiendo de su fortaleza y la brecha en que por espacio de tantos siglos han estado encajadas las piedras areniscas, los cuarzos blancos redondeados, la piedra de toque etc., va soltándolas una a una y de las cuales se cubren las vertientes del anchuroso monte. De vez en cuando grandes peñascos, rocas enormes se desprenden de la masa común y van rodando como espantosos aludes hasta el fondo del valle. En*

su veloz paso todo lo destruyen, todo lo arrasan. Véase desde estos sitios que vamos recorriendo, una gran roca que en 1850 se desplomó desde una considerable altura, y que al rodar hasta el fondo del valle, troncheó llevó consigo cerca de trescientos olivos, sin contar un gran número de cepas que también aplastó” (p. 87-88).

“El sendero que debe seguir el viajero – segueix Manuel Solà – se hace cada vez más difícil; las piedrecitas que durante largo trecho han lastimado su planta, presentándole un falso apoyo y haciéndole retroceder como en medio de un arenal, se cambian repentinamente en rocas, en grandes peñascos, por sobre los cuales es preciso trepar, donde ya no existe senda alguna, donde desaparece el cultivo, donde crecen los últimos árboles raquíticos y escuálidos por no poder darles sus raíces el jugo de la tierra que no hallan entre las peñas al pie de las cuales se apoyan. Allí se levanta un muro perpendicular, una especie de muralla escarpada por la cual parece imposible que pueda trepar ningún ser humano, y sin embargo los guías señalan al atónito viajero, allá sobre su cabeza, en una considerable altura, cabe a unas manchas rojas que se pintan entre una de las rajaduras de las peñas, la entrada de las cuevas” (p. 88).

Per superar el mur de roques que impedeixen avançar cap a les coves, Manuel Solà, comenta, com també fa Víctor Balaguer, que s'arriba a un indret on els caminants descansen abans d'enfilar-se per les roques. *“En aquel sitio acostumbra descansar los viajeros, en tanto que los guías atan una larga cuerda en una de las matas que crecen entre las grietas de las peñas y colocan una larga escalera de mano apoyada muy ligeramente en los ángulos de unas rocas salientes (*)*. La cuerda tiene dos objetos: en primer lugar, para colgarse y subir por ella como los gimnastas hasta alcanzar la escalera y después de haberla abandonado; y en segundo lugar para tener un punto de apoyo seguro, si es que tenga alguna seguridad una cuerda atada á una mata, en el desgraciado caso que faltase el pie o la base de aquella” (p. 88). En aquest punt el relat de Manuel Solà difereix del de Víctor Balaguer. Els dos parlen d'una corda que està lligada a una mata, però el primer esmenta també l'existència d'una escala per la qual es puja. En una nota a peu (*) de pàgina es comenta que la gent del país coneix aquest indret com el *Pas de les Estaques*.

Pas de les Estaques. Il·lustració de *Montserrat subterrànea* Manuel Solà (1852) p. 88 A

Segons explica Manuel Solà hi ha un segon pas de característiques similars al nomenat *Pas de les Estaques* perquè esmenta que *“por dos veces es necesario valerse de aquellos auxilios para poder alcanzar la entrada de las cuevas (**); ambas veces es necesaria mucha serenidad y sangre fría, mucha voluntad y constancia, para no retroceder ante las dificultades y peligros que ofrecen aquellos malos pasos. Verdad es que los guías auxilian en cuanto pueden, a las*

personas que se confían a ellos; sin embargo, muchas veces su buena voluntad no basta; a menudo es preciso que el viajero no cuente sino con sus propios y únicos recursos” . En los intermedios de aquellos despeñaderos, una senda sumamente angosta y escarpada, una senda de cabras y liebres, corre sobre un cuerpo saliente de rocas en cuya izquierda se alza un muro perpendicular y en cuya derecha se abre el abismo. Aunque desde aquellos elevados riscos se descubre un magnífico panorama, pocos son los viajeros que se gozan en él, ocupados como están, en colocar cuidadosamente la planta en aquel corto y resbaladizo piso” (p. 89). En aquest cas les descripcions de Manuel Solà i Víctor Balaguer, en línies generals, són coincidents. En la nota de peu de pàgina (**) Manuel Solà indica que es consulti el dibuix de la “*segunda vista del paso de les estacas*”. Interpreto, en el context del text, que es tracta d’un segon pas que cal passar per guanyar l’alçada per accedir a les Coves del Salnitre.

Segunda vista del Pas de les Estacas. Il·lustració de *Montserrat subterrànea* Manuel Solà (1852) p. 88 A

Després d'haver superat els difícils passos, el camí d'accés a les coves és planer i fàcil. *"Por último, después de haber salvado espantosos precipicios, después de haber tenido que trepar o deslizarse por las peladas rocas, en fin, después de haber arrostrado mil peligros, llega el viajero a la entrada de las famosas cuevas. Un reducido espacio menos escabroso que el resto, le convida a descansar en tanto que los guías preparan las escalas de cuerda y encienden las antorchas"*. Un

dibuix deixa clar que l'entrada a la cova es feia a peu pla, sense necessitat de cap grimpada especial.

Montserrat subterrànea - Manuel Sola pàgina 86

Les cròniques posteriors a 1852 no són tan detallistes com les anteriors, però coincideixen en assenyalar les dificultats del camí d'accés des del poble de Collbató.

L'increment de visitants a la *cova del Salnitre* a causa de la seva popularització feta a finals del segle XIX provocà algunes obres per millorar el camí d'accés des del poble de Collbató. Sembla que l'any 1856 els passos compromesos d'aquest camí, entre ells el *pas de les Estaques*, foren substituïts per escales de fusta, còmodes i de fàcil passar. Així ho comenta Víctor Balaguer en la seva obra *Guia de Montserrat y de sus Cuevas* publicad'al'any 1857: *"los grandes peligros que entonces existían, y nosotros tuvimos que vencer, han desaparecido del todo, gracias al cuidado que se ha tenido en arreglar el camino y en hacerlo todo lo más accesible y cómodo a los viajeros. Hoy pueden ir hasta las señoras a visitar estas cuevas, sin temor ni riesgos algunos. El camino que guía a ellas desde Collbató, ha sido arreglado y esta regularmente transitable. El llamado paso de las estacas por donde se había de subir con el auxilio de una cuerda atada a una peña, paso el más difícil y peligroso, es hoy el más seguro y cómodo, pues hay en él una escalera de madera de anchas gradas, por la que se sube con la misma facilidad que a una habitación. En todos los demás pasos arriesgados a través de las peñas hay escaleras sólidas y seguras, con pasamanos. No presenta ahora ninguna dificultad la ida a las cuevas, que están solo a distancia de media hora del pueblo. La boca de estas cuevas esta por la parte de Collbató y la forma un agujero casi ovalado, agujero que sería ciertamente muy ancho y espacioso, si no lo cegara en gran parte una enorme roca que únicamente dejaba un paso muy angosto a la derecha y otro más cómodo en su parte superior, al cual empero solo se llega escalando la peña. En la actualidad el paso mejor, la verdadera entrada, lo tiene a la derecha. Hay una puerta cerrada con una reja de hierro, precaución que ha tenido que tomarse porque entraban en las cuevas todos los que querían, complaciéndose algunos en destruir sus admirables estalactitas y cristalizaciones. Lo que hoy es una puerta y una reja, eran antes dos informes y escabrosos agujeros"*.

El prevere Joan Martí i Cantó publicà l'any 1863 la *"Historia de la imagen y santuario de Ntra. Sra. de Montserrat"*. En aquest llibre explica el camí de Collbató a les Coves: *"se llega a estas por un camino áspero y difícil cuyas malezas aumentan al paso dicho de las estacas, allanado ahora con una escalera de madera bastante cómoda"* (p.113). Una idea similar expressa Cayetano Cornet y Mas en la seva obra *"Tres días en Montserrat"*, publicada també l'any 1863, *"de la posada de Bacarisas a las Cuevas hay solo media hora, cuyo camino no presenta ahora peligro alguno; es sí algo cansado, pues se tiene que bajar al torrente y subir la montaña; no obstante no hay ningún mal paso, por manera que*

el llamado paso de las estacas, en cuyo punto se acostumbraba atar una cuerda en una de las matas que vegetan en las grietas de las peñas y colocar una larga escalera de mano en las rocas más salientes, es hoy el paso más seguro: se ha construido una escalera de madera, de anchas gradas, por la cual se sube con toda comodidad" (p. 370). En aquesta ressenya destacà que la boca de les coves es de forma ovalada i té molt poca entrada, *"por cegarla una enorme roca que solo deja un paso muy limitado a la derecha, y otro más cómodo en la parte superior, al cual se llega escalando la peña"* (p. 374). El mateix Joan Martí i Cantó publicà l'any 1877 l'opuscle *Viaje pintoresco a las cuevas de Montserrat* amb dibuixos de Tomàs Padró i Ramon Padro, publicat per Joan Roca i Bros a Barcelona. En el text explica com va, els dies 28 i 29 d'agost de 1866, del poble de Collbató a les Coves del Salnitre per prendre apunts i fer dibuixos il·lustratiu del seu interior. Al començament de l'obra diu que *"el camino que conduce a las cuevas es áspero y difícil, pero en lo más rudo se halla salvado por escaleras de madera bastante cómodas, que se propone substituir [es refereix a Isidre Bacarisas que li fa de guia] con otras de ladrillo"* (p 9). Comenta que l'entrada de la cova està tancada per una reixa de 2,25 m d'alt i 80 cm d'ampla. Segons aquestes cròniques les obres de millora en l'accessibilitat han facilitat l'accés a les coves i, de manera especial, perquè una escala de mà de fusta ha substituït el difícil *Pas de les estaques*.

No tothom comparteix aquest optimisme sobre la comoditat del camí. L'any 1867 Francisco de Paula Fors de Casamayor publica *"La estrella del Montserrat"* on diu *"en el día, el que intente visitar tan prodigiosos sitios, diríjase a la parte de la montaña junto al lugar de Collbató, cuyo mesonero les facilitará la llave de la reja que guarda la entrada de las cuevas. El camino hasta llegar a dicha reja, es penoso por estar lleno de abrojos, y particularmente es más difícil vencerlo en el paso conocido por el de las estacas."* (p.95). Dos anys després, 1869, Germond de Lavinge en la seva guia *"Visite au Montserrat"* dins del volum *Le Tour du Monde* editat per Edouard Charton afirma: *"el camí és difícil, cal enfilegar-se per roques esmicolades, ajudar-se amb les mans, aferrar-se a les arrels i a les mates d'herba. Finalment, toquem la muntanya. Malauradament, es troba a una alçada de trenta metres, un terç d'una imponent muralla, formada per blocs que sobresurten, que apareix el forat formant l'entrada a les coves. Abans hi havia un cable penjat, enganxat al tronc d'un freixe nascut entre les roques, hi havia unes quantes pedres que sobresurten i unes estaques conduïdes d'un lloc a un altre; vam penjar en aquest cable i vam pujar. Aquesta gimnàstica s'anomenava el pas de les*

estanques. Avui dia una sèrie d'escales o, més o menys, escales sostingudes per marcs, condueixen sense massa dificultats a l'entrada" (pagina 343). Fa l'efecte que aquestes descripcions tot i estar publicades posteriorment a les obres de millorament de l'accés a la cova s'haurien escrit abans de fer-se aquesta obra.

La facilitat d'accés per les millores que s'anaven introduint en el camí incrementà el nombre de visitants a la cova. Aquesta circumstància motivà que l'any 1877 Isidre Bacarisas propietari de cal Pepa o Posada de las Cuevas proposés substituir les escales de fusta per unes d'obra.

L'any 1880 el baró Ay. de Saint-Saud escrigué la guia de viatges "*De Gavarnie à Barcelone (I). Le Montserrat*" publicada al Club Alpin Français (bulletin n° 7. Juliol). En aquesta guia explica que "*vàrem esmorzar a Collbató, a can Bacarisas, i sortirem cap a les coves, situades al costat de la Muntanya. El camí és bo per a un escalador, però entenc, malgrat alguns esglaons de fusta i cordes col·locats els passatges escabrosos, les amargs reflexions més d'una persona ha consignat, al retornar, al registre dipositat a la fonda de les Coves*" (p.9). Sembla que les millors introduïdes no eren del tot satisfactòries.

Ben aviat es deuen unes noves reformes en l'accés a les coves perquè l'any 1881, en una ressenya d'excursions per la muntanya de Montserrat dins del llibre *Album Pintoresch-Monumental de Catalunya, vol II. Montserrat* es comenta que l'entrada a la cova es fa per escales de fusta i obra (p 14). A la publicació "*Revue de géographie -Drapeyron*" de 1888 es comenta: "*Arribats a la muntanya que instem peu a terra, i, armats amb un bastó, enfilem el pendent on només les cabres han fet un camí que no fem mantenint-nos per sobre del buit només amb la força del raonament. L'obertura de les coves és un forat força gran a una alçada 35 o 40 metres a la paret vertical i absolutament nu de la roca. Per pujar a aquesta obertura, el turista trobeu unes escales desiguals excavades i una escala ferro fixada en el granit. A la vista d'aquesta escala, les senyores de la nostra societat es posen a cridar. Una d'elles, una piadosa dona andalusa, recomanat a la sagrada família amb expressions patètiques, després, després de totes les vacil·lacions habituals, les senyores són les primeres que ens agredeixen definitivament en demostrar-nos que no tenen tanta por com creieu. Per fi hi som i no hi ha hagut cap accident*". (p 336)

Dos anys després, el 1890, un autor identificat com el monjo Théophile publicà el llibre "*Pelerinages monastiques Tome 1*" on explica com arribar a les coves del

Salnitre. Diu així: *“es segueix durant tres quarts d’hora les pendents del barranc, per camins pràcticament inexistents entre mig d’escassos conreus. El camí és penós, cal escalar roques caigudes, ajudant-se de les mans, penjant-se d’arrels i de tota mena d’herbes. Al final s’arriba a la muntanya. Situats a 30 metres d’alçada, a una tercera part d’una muralla impressionant, formada per blocs dominants, qui apareix el forat d’entrada de la cova. Abans hi havia un cable penjat, lligat a un tronc de freixe que naixia entre les roques, al capdamunt hi havia sobresortint unes pedres i unes estakes plantades aquí i allà, al damunt de les quals penjava el cable i per on calia grimpar. Aquest pas gimnàstic s’anomenava el pas de les estakes. Avui hi ha una sèrie d’escales, escales de ma, que poc a poc condueixen sense problema a l’entrada”* (pagina 177). Sobta que aquesta descripció sembla copiada de la que feu Germond de Lavigne en la seva obra *“Visite au Montserrat”* l’any 1869 i no reflexa les millores introduïdes en el *Pas de les Estakes*.

El mateix Germond de Lavigne, en una nova crònica de viatge, aquest cop publicada en la seva guia *“Espagne et Portugal”* de 1890 comenta que al baixar de la muntanya per anar a la cova no cal entrar al municipi de Collbató, es guanya mitja hora passant per sota dels penya-segats. ¿D’on venia Germond de Lavigne en la seva visita a la cova del Salnitre?. Segurament baixava del monestir de Santa Maria pel camí de la Costa o camí de les Bateries. Si es passa per Collbató es triga tres quarts d’hora per arribar a la cova. Diu que *“el camí no és fàcil. Cal pujar amb dificultat pels pendents d’un barranc, per camins poc indicats, en mig de roques, i fins al peu de la paret vertical en què, a 30 m. almenys d’alçada, hi ha l’obertura per la qual s’ha d’entrar. Una escala o més aviat una escala de ma (dues peces paral·leles convergents unides a intervals per travessers) condueix al nivell d’aquesta obertura. Està pràcticament tapada per una enorme roca que deixa, a la dreta, només un pas estret”* (p. 255). Aquesta descripció que fa de l’accés a les coves recorda a la publicada per ell mateix anys abans. També indica que cap dels guies de Collbató per anar a les coves es deia Jaime Subirana (p. 249)

Arthur Osona, en la publicació de 1895 *“Desde Montserrat a les regions de la Segarra y del Camp de Tarragona”* no comenta com arribar a la cova, però dona informació logística per aquells que hi vulguin anar. En la seva crònica explica que *“essent precisament Collbató ‘1 punt de partida pera visitar tant portentosa maravella de la naturalesa, fa que sia molt concorregut y visitat per lo turista. S’*

hi troba bastant confort en sos dos hostals. Hi ha un hostel, lo Hostal Vell o d'En Jorba, situat en una plassa, al entrar en lo poble; pero lo més recomanable es l'altre situat més amunt, la Posada de las Cuevas o Covas, que pertany al senyor Bacarissas, qui té á son cárrech lo restaurant de Sant Geroni de Montserrat, hont s' hi trobarä bastant confort ä preus molt arreglats". (p. 10).

L'any 1898, en la coneguda guia "*Montserrat. Guia diamante*", García del Real explica que les coves es veuen des de Collbató perquè estan marcades amb una gran taca de cal (pp 190 i 191). Comenta que es triga dues hores per anar-hi des de Collbató. El primer quilòmetre és fàcil, però després es puja a la muntanya superant l'anomenat pas de les estaques "*que años atrás era algo peligroso. Actualmente se pasa por una sólida escalera*". Amb aquesta observació García del Real informa que l'antic pas ha estat substituït, en el mateix lloc, per una escala facilitant l'accés. Considero una exageració de l'autor el càlcul de dues hores per pujar des de Collbató a la cova. El mateix any 1898, Eudald Canibell, pot escriure's com Canivell, comenta en la seva guia "*Montserrat. Album. Guia. Plano. Historia*" que per anar des del poble de Collbató a les coves primer cal baixar a un torrent i després pujar en ziga-zaga. Les cavalleries poden arribar fins als primers graons de les escales que porten a l'entrada que, normalment, està tancada amb una reixa.

Dos anys després, 1900, en la guia turística "*Espagne et Portugal - Guia Baedeker*" es comenta "*una taca blanca a mitja alçada indica l'entrada a la cova del Salitre, una cova de salnitre. L'hostaler de Collbató proporciona un guia (3 p 50), antorxes (2 p 50 la peça, una és suficient per dues persones i foc de bengales (3 p la peça) però se'n pot prescindir. El camí (45 minuts de pujada i 35 de baixada) baixa des del poble a una font. Després puja per la muntanya a peu i finalment puja per unes escales d'obra i fusta, desagradables si un té vertigen*" (p. 254). Una informació important que dona aquesta guia és l'existència de dos camins per pujar des de Collbató al monestir de santa Maria de Montserrat. Un és el camí de la Costa o actualment conegut com a camí de les Bateries i l'altra és el camí de la canal del Pont. Aquesta informació està confirmada per altres guies de la mateixa època. En aquestes guies s'indica l'existència de dos camins per anar de santa Maria de Montserrat a Collbató. Un és el camí de la Costa o actualment conegut com a camí de les Bateries i l'altra és el camí del Pont. És el cas de les guies escrites per A. Germond de Lavigne *Espagne et Portugal* publicada l'any 1890 (Librairie Hachette et cia, Paris) i la guia de Paul Joanne *Espagne et*

Portugal publicada l'any 1906 (Librairie Hachette et cia, Paris). Aquesta darrera guia es descriu la baixada pel camí del Pont venint des de sant Jeroni. Sorprenen que aquestes recomanacions no esmentessin el "*camino de herradura*" que anava des de l'entorn de Collbató a trobar el camí que venint des del monestir baixava per la Quadra de sant Miquel, les Girades i conflueix amb el camí del Forat. La possible raó d'aquest silenci sigui el seu mal estat, i això explicaria la condició de rehabilitació imposada per l'Estat espanyol en una de les clàusules de la subhasta per la concessió de l'explotació de la cova del Salnitre.

Cap de les cròniques a partir de mitjans del segle XIX parlen del *pas de les Estaques* esmenten l'existència d'unes estaques per accedir a la cova del Salnitre. Aquesta circumstància fa sospitar a Josep Galobart que, quan s'escriuen les primeres cròniques on es parla del *pas de les Estaques*, ja devia fer força temps que es feien servir cordes i escales per pujar aquells trams de roca i no existien les estaques. Així i tot, aquest indret devia conservar aquest nom com a referència. Les successives obres de reforma havien substituït les estaques per unes escales, primer manuals i després d'obra, que contribuï a millorar l'accessibilitat a les coves. La fisonomia de l'indret canvià i la nova escala provocà la desaparició definitiva del *pas de les Estaques* fins al punt, com diu en Josep Galobart (*El pas de les Estaques*, Butlletí del Santuari nº 31, Zona època, setembre-desembre 1991), de fer-ne perdre la memòria de tal manera que avui dia poca gent a Collbató sabia explicar on es trobava.

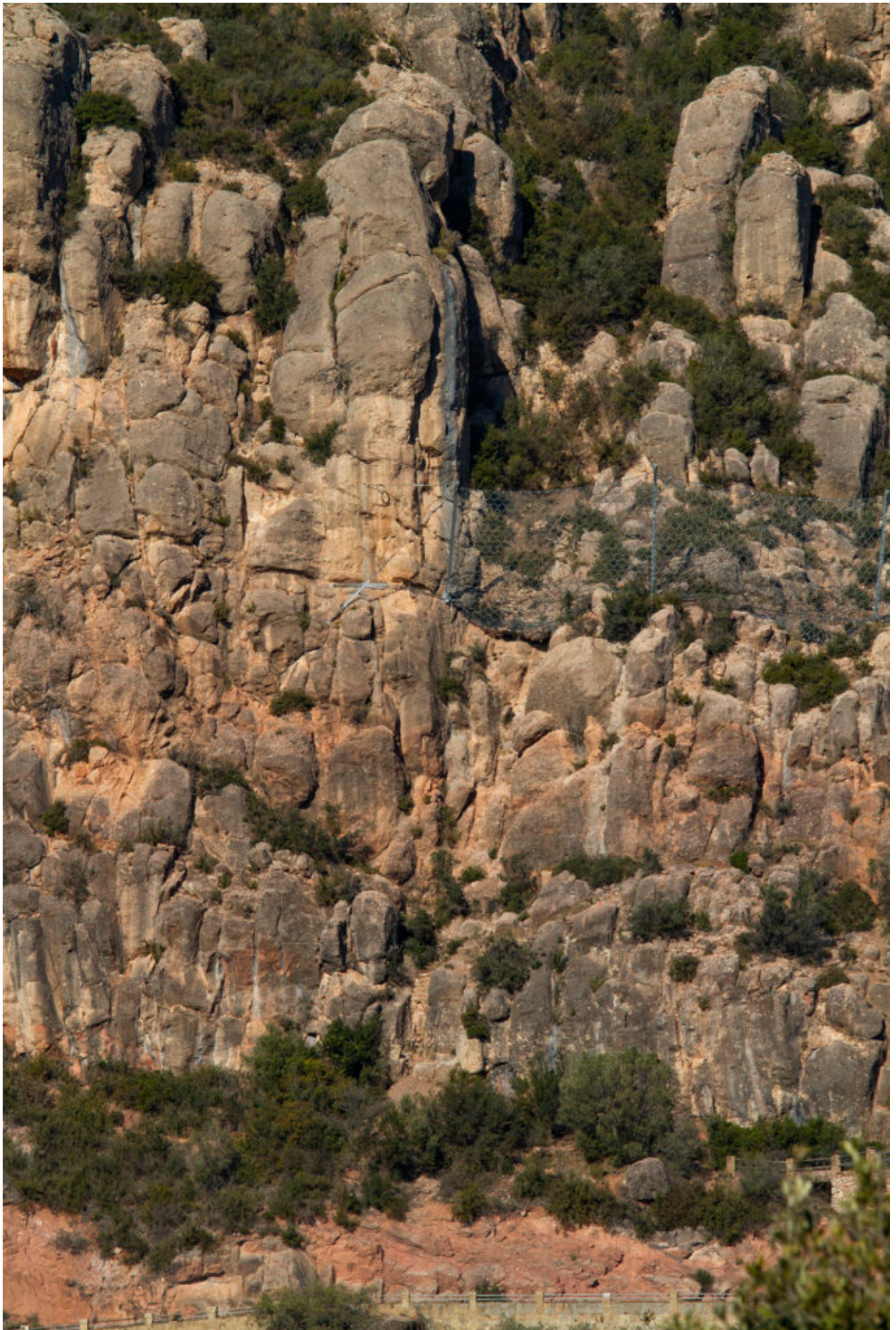
Actualment hi ha encara indicis d'on estava situat aquest pas que, com diu en Josep Galobart, "*el pas de les Estaques estava situat en el camí que del Poblet de Collbató puja a la cèlebre cova, més o menys on actualment comencen els primers trams de l'escala que hi dona accés*" (p 38). D'aquest primer tram d'escales, quan aquestes giren a la dreta, surt un camí que permet anar a la Cova freda, a pocs metres del seu inici s'arriba a un replà on hi ha una gran acumulació d'un material que sembla una barreja de runa i algunes petites roques. Aquest indret està sota d'una canal rocosa on encara avui són ben visibles un tram d'escala d'obra. L'estat d'aquest tram és molt precari i, si no s'actua ràpidament, perilla la seva conservació.

La localització d'aquestes escales coincideix amb les que es veuen en una seqüència de la pel·lícula "Sierra de Teruel", dirigida per André Malraux, Boris Peskine l'any 1938 i filmada en l'entorn de Collbató, i és per on baixen els ferits rescatats d'un accident d'avió caigut a la muntanya. Probablement, quan es rodà la pel·lícula els visitants de les coves ja no feien servir les escales de l'antic *Pas de les Estaques*, però segurament el director, per donar més dramatisme a la situació, optà per situar l'escena de la baixada dels ferits en les antigues escales.

Hi ha un detall en la següent seqüència que ajuda a entendre per on anava el camí. Quan les persones que baixen els ferits arriben al final de les escales giren

a la seva esquerra i continuen baixant per un caminet fins a fer un gir. Aquest sentit de circulació coincideix, a la inversa, amb el trajecte seguit avui per anar des de les escales al peu de la canal amb escales. Aquest indret, devia ser on antigament es posava una escala de fusta per on pujava la gent i Manuel Solà identifica com el *Pas de les Estaques*. En les runes acumulades al peu del replà encara són identificables restes de l'obra dels trossos d'escala desapareguts.

El tram d'escales dins de la canal rocosa acaba en un replà. Amb en Toni Tejedor, persona que m'ha acompanyat en la recerca d'aquest pas, s'ha mirat la possibilitat que se seguís per una nova canal, fins a situar-se al peu d'on avui hi ha instal·lat una barrera dinàmica anti-despreniment de roques. En Pere Ibarz, escalador collbatoní, estudià la possibilitat tècnica de pujar fàcilment per aquesta canal, però l'existència d'unes roques balmades ho impedeixen. I, en el cas, d'enfilar-s'hi no hi ha cap rastre de camí que permetés recular per anar a buscar l'entrada de les Coves del Salnitre. La sortida natural d'aquesta nova canal fora per la base dels ancoratges de la barrera dinàmica anti-despreniment de roques, però el pas és molt estret i en algun tros és exposat al buit, i no hi cap indici de camí. Per la qual cosa, d'acord amb el vist per en Pere Ibarz, és descartà la possibilitat de fer servir aquesta nova canal com a recurs per guanyar alçada.

L'única alternativa viable era sortir del capdamunt del *Pas de les estagues* orientant-se en direcció a les coves. Al final de la canal amb escales d'obra hi ha un corriol, en força bon estat, que avança en direcció a les coves arribant a un tercer revolt de l'actual camí d'escales. Abans d'arribar al punt de cruïlla s'observa l'existència d'una vella estructura metàl·lica que són les restes d'un antic passamà, similar als que es poden veure encara avui en altres indrets de la muntanya.

Antic passamà a la sortida del Pas de les Estagues

Actualment, encara són visibles les restes del mur que aguantava aquest camí

El camí que venia del *Pas de les estagues* devia anar a buscar un nou pas que permetés superar el desnivell que quedava per arribar fàcilment a l'entrada de les coves. Una possibilitat és que aquest camí, en lleugera baixada seguint per un

tram que avui hi ha escales, anés a buscar una nova canal la qual podia superar-se, tal com indica el dibuix de Manuel Solà, amb cordes o amb una nova escala com indiquen algunes cròniques per guanyar novament alçada

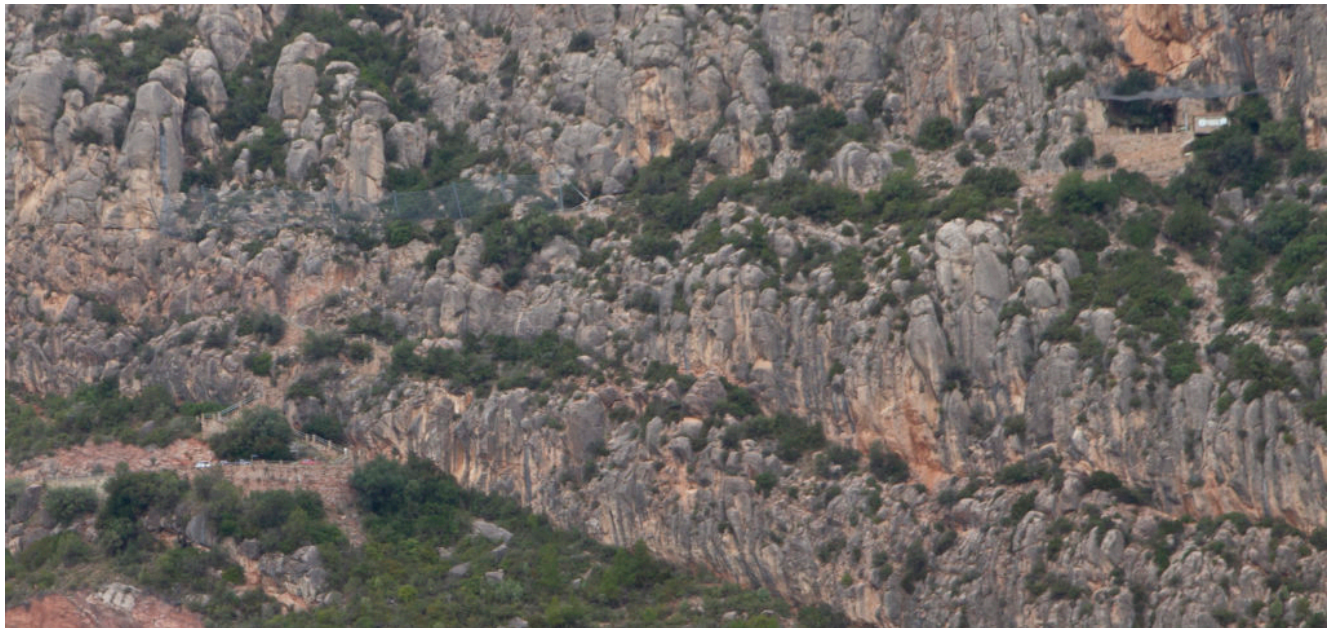
Un cop superat aquest segon pas per damunt de roques, presentat també per Manuel Solà com a *Pas de les estagues*, el camí progressava sense dificultat cap a l'entrada de les coves del Salnitre relativament a peu pla tal com succeeix també avui.

A partir de la informació disponible se suggereix el següent traç per l'antic camí de Collbató a les coves del Salnitre.

Camí de les Coves del Salnitre - Pas de les Estaques situació antiga. En color fúcsia s'indica el tram alternatiu en el cas que l'accés al Pas de les Estaques no es fes grimpant per la roca.

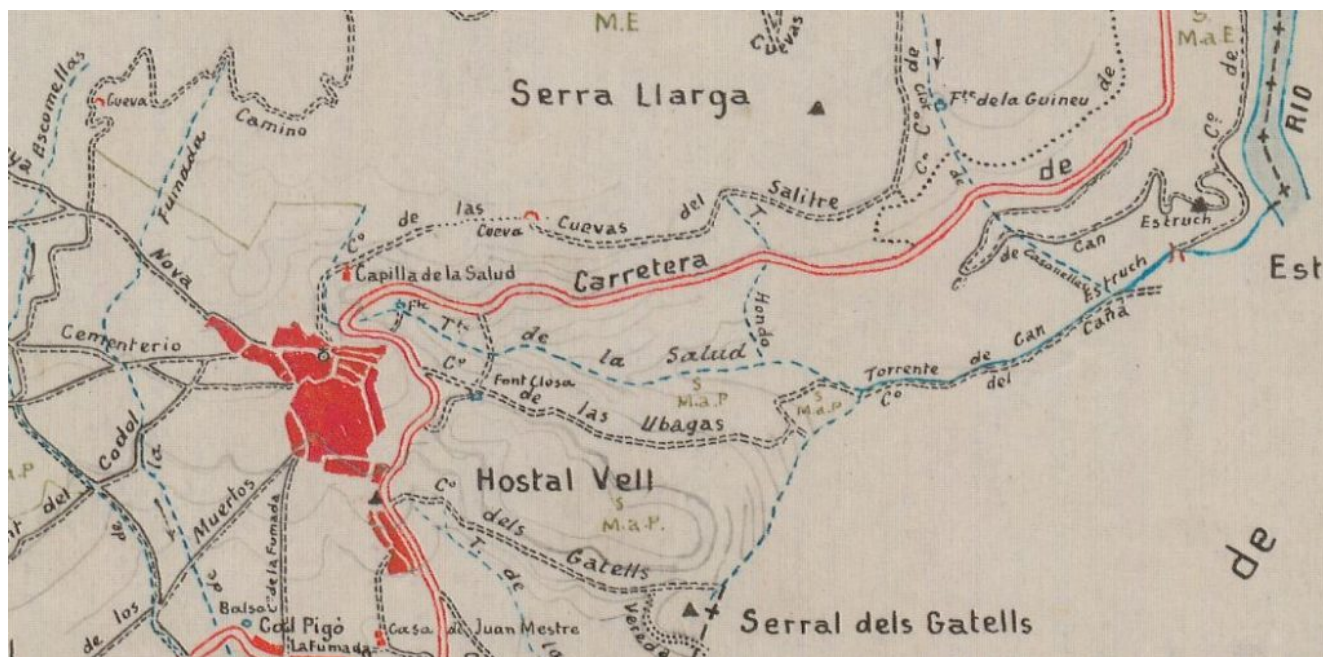

La representació cartogràfica més antiga del camí es troba en el mapa de Joan Cabeza de 1909. En aquest mapa es representa un camí que surt del poble de Collbató en direcció a la *capella de la Salut* i, sense arribar a ella, s'enfila en direcció a la base de la muntanya. Segons els signes convencionals d'aquest mapa s'indica que és un camí per cavalleries. Tot seguit, després d'incorporar-se un camí que ve de la *cova Gran* (no indicada com a tal en el mapa), es passa per sota la *cova Freda* i es continua, tenint la roca del massís a l'esquerra i conreus a la dreta, cap a les *coves del Salnitre*. Joan Cabeza indica que aquest camí continuava cap al monestir de Santa Maria i també era un camí de cavalleria, passava per la cruïlla del *camí del Forat*, *torrent de Bellasona* i la *Quadra de sant Miquel*.

1

2

1 Detall del mapa de Joan Cabeza de 1909

2 Detall del mapa planimètric de Collbató 1914, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya

L'accés a les coves per la Quadra de sant Miquel. El concurs públic de l'Estat de 1904

El camí d'accés a les coves que baixava del santuari de Santa Maria de Montserrat també va ser millorat per facilitar el pas de cavalleries. Abans de fer-se aquestes obres era un camí estret i amb passos difícils. En l'obra *"El Mansueto ó las cuevas de Montserrat, leyenda històrica"* escrita por D. M. de L. bajo la dirección del inolvidable O. de la V. (Barcelona, Imp. i Lib. Politécnica de Tomás Gorchs, 1860) s'explica, encara que sigui de forma indirecta, com era aquest camí. Les sigles M.L. atribuïdes a l'autor corresponen a Manuel de Lasarte i O.V. a Ortiz de la Vega. Aquesta obra té una història particular i ben curiosa. És una recull de textos publicats per Manuel de Lasarte al diari el Telégrafo, 1859, excepte el primer capítol que fou escrit pel seu cunyat Ferran Patxot i Ferrer, que el signà com si fos Manuel de Lasarte, per obligar-lo a escriure la resta del fulletó, tal com va fer. Després d'acabar-lo, Ferran Patxot decidí editar la novel·la sota el pseudònim de Ortiz de la Vega i en va escriure el petit pròleg.

En aquesta obra, tot i ser una enginyosa fabulació sobre les activitats del

Mansuet, s'explica amb detall l'anada d'aquest personatge des de l'església de Santa Maria de Montserrat a les coves del Salnitre passant per la santa Cova. Es comenta que *"por la senda por la que se adelantaba aquel hombre misterioso [Mansueto] era tortuosa, y en ciertos parajes sumamente resbaladiza"* (p. 13); un cop passada la Santa Cova *"se metió [el Mansuet] entre breñas y zarzales en lo que parecía un derrumbe. También allí había una senda, pero tan estrecha que el pie no podía dejar en ella su impresión"*. Les persones que seguien el Mansuet per la muntanya caminaren durant força temps *"en declive siempre como si siguiesen en mitad del monte, por un atajo, la misma dirección del camino de Collbató"*. Finalment, en el relat de Manuel de Lasarte, el Mansuet i els seus perseguïdors arriben a les Coves del Salnitre. Aquest relat novel·lat de les desventures del Mansuet demostra l'existència, a finals del segle XIX, d'un petit sender, no massa practicable, entre el monestir de Santa Maria de Montserrat i les Coves del Salnitre. En aquesta mateixa obra s'explica *"una tarde salimos de Collbató precedidos de un guia. Al cabo de media hora llegamos a las cuevas que ahora parecen una cárcel cerrada con rejas de Hierro"* (p.28). D'acord amb aquestes paraules, sembla que, a la segona meitat del segle XIX, no es trigava massa per anar del poble de Collbató a les Coves del Salnitre.

En el llibre de Gabriel Puig y Larraz *Cavernas y simas de España. Descripciones*, publicat l'any 1896 al parlar de la cova del Salnitre, es diu que es pot baixar des del monestir de Santa Maria a Collbató amb cavalleria sense precisar quin és l'itinerari que es feia servir (p.57). Fins a finals del segle XIX l'accessibilitat a la cova del Salnitre sembla que no era còmode.

A partir de les descripcions dels itineraris fa l'efecte que en un primer moment hi havia un camí, no massa còmode, que des del poble de Collbató anava a les coves del Salnitre, passant per la capella de la Salut, i un altre camí, independentment de l'anterior, que connectava d'alguna manera aquest municipi amb el monestir de Santa Maria per un camí que transcorria a mitjana alçada de la muntanya per l'indret de la *Solella*. En un punt, el camí es bifurcava. Un ramal baixava pel *camí del Forat*, travessava la carretera de Collbató a Monistrol de Montserrat i seguia cap a *ca n'Astruc* i *Esparraguera*, i probablement a *sant Salvador de les Espases* en època medieval. L'altre brancal resseguia la paret montserratina al llarg de l'indret conegut avui com les *Feixades* situades a la *Solella de Collbató* passant a tocar de la cova del Salnitre. En algunes cartografies antigues aquest camí era anomenat *camí de les Coves*, tot i que avui se'l coneix més com a *camí de les*

Feixades.

Sorprèn que en les guies per visitants del segle XIX no s'esmenti el *camí de les Feixades*; això fa pensar que en aquells anys no devia estar en bones condicions de pas, tot i que era apte pel pas de cavalleries baixant des del monestir de Santa Maria de Montserrat passant per la Quadra de sant Miquel. Deu ser així perquè pocs anys després, l'Estat en la subhasta de 1904 per la concessió de l'explotació de les coves especifica en el plec de clàusules l'obligació de l'arrendatari de rehabilitar el *camino de herradura* que és l'antecessor de l'actual *camí de les Feixades*.

La millora i adequació dels camins a les coves, tant el que baixava del monestir de Santa Maria per la Quadra de sant Miquel, a fi que fos un pas còmode per les cavalleries, com el que venia del poble de Collbató eren a una necessitat si es volia promoure la visita a les *coves del Salnitre*. La majoria de canvis anaren encaminades a resoldre les dificultats que comportava arribar a la cova a través de l'anomenat *pas de l'Estaca*, i altres passos per roca, per una banda, i possibilitar la baixada de cavalleries des del monestir. Aquesta intervenció era urgent perquè, des de finals del segle XIX, aquestes cavitats s'havien integrat en les visites populars al massís montserratí i existia molta pressió per facilitar-ne l'accessibilitat.

L'explotació turística de les coves estava per concessió administrativa de l'Estat. Una notícia publicada a La Vanguardia el 24 de juny de 1884 explica "*El Boletín Oficial de anteayer publica el pliego de condiciones en la subasta de arriendo por diez años de la "Cueva de Salitre", de la montaña de Montserra, perteneciente al Estado, que debe verificarse en el Gobierno civil de esta provincia, a la una de la tarde del día 22 de julio próximo*". Al final de la concessió es tornà a fer una nova subhasta. Segons un breu de La Vanguardia del 23 d'agost de 1894 "*el Boletín Oficial publico ayer un anuncio señalando el día 20 del próximo, para la subasta de arriendo, por diez años, de las Cuevas del Salitre, en el monte del Estado, conocido por montaña de Montserrat. La subasta se verificarà en este Gobierno civil*". Passat els deu anys es tornà a convocar una nova subhasta per l'explotació de les coves. El Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona del 13 de setembre de 1904 publicà l'anunci la Inspección de Montes de la subhasta doble el dia 15 del mes d'octubre d'aquest any per l'arrendament, per un període de 25 anys, de les *coves del Salnitre* amb un import de sortida de cinc mil cent dotze pessetes. En el plec s'especificaven les següents condicions per guanyar l'arrendament en

exclusiva de guies i llums pels visitants a les coves segons les tarifes aprovades. El període de vigència de la concessió era entre l'1 d'octubre de 1904 i el 30 de setembre de 1929. Les obligacions de l'arrendatari, entre altres, estan relacionades amb millorar els camins d'accés a les coves. A la clàusula sisena fixa l'obligació de refer el camí de ferradura que porta a les coves des del santuari de Santa Maria de Montserrat i la seva prolongació des de les coves fins al poble de Collbató. En el plec s'indica que el camí de ferradura està dividit en diversos trams. El tram A que va des del santuari fins a la cruïlla amb el sender que comença a prop de la fita X; el tram B s'estén des de la cruïlla amb el sender esmentat fins al camí de sant Miquel fins a la fita 54; el tram C des de la fita 54 fins a la 56; el tram D des de la fita 56 fins a les coves del Salnitre i el tram E des de les coves fins al poble de Collbató.

S'especifica que els trams B,C,D i E hauran de tenir un metre d'ample i un pendent no superior al 10% i les corbes un radi màxim de 10 metres. Es diu que l'arrendatari haurà de construir en el Clot de Casanelles i la Font de les Guineus uns murs de contenció de maçoneria en sec per salvar las talladures amb un gruix de 0,40 m. i amb terraplè. En aquests indrets, i quan calgui, es construiran ampits. També es construiran guals a la Font de les Guineus i al Clot de Casanelles, i en el Clot de Bellasona es construiran situats en equidistància, dos apartadors de dos metres d'ample i dos més, d'iguals condicions, en el tram B, un abans que comenci a serpentejar el camí i l'altra en la rabassa morta de l'Estat. El plec de clàusules també s'indica que davant de les coves es construirà una placeta.

Les obres s'hauran de fer, com a màxim, en tres anys; els trams A,B i C en el primer any; el D en el segon i el tram E en el tercer. S'indica que proper a l'entrada a la cova hi haurà un lloc per fermar les cavalleries. A la clàusula 34 es diu que l'arrendatari haurà de mantenir en bon estat els camins i escales, interiors i exteriors. .

El guanyador d'aquesta subhasta fou la família Bacarisas de Collbató propietària de la *Posada nueva las Cuevas* . Les obres de millora de l'accessibilitat s'efectuaren, entre els anys 1905 i 1906. Encara avui, són visibles els resultats d'aquestes intervencions especificades en el plec de clàusules de 1904.

Boletín Oficial

DE LA PROVINCIA DE BARCELONA

Publica todos los días, excepto los lunes. Se cobra en la imprenta de A. López Robert, Calle Condé del Asalto, núm. 62, interior, a 50 pesetas trimestre en Barcelona, servido a domicilio, y a 50 y 50 pesetas trimestre en el resto de España.

Insístanse, según el caso, Sr. Gobernador civil determina, además de cuanto da mayor importancia en la Guardia de Madrid, la presidencia del Gobierno de provincia; de la Diputación y Comandante provincial, Delegados de Gobierno, Admón.; Capitán general, Armas militares, Ayuntamientos, Audiencia y Juzgados. Los anuncios obligados al pago de inserción, a 50 cèntims de peseta por línea.

Admón., además, avisos a atención de todas clases, así como avisos sobre Agricultura, Artes, Comercio, Industria, Construcción, Higiene, Compañías de Seguros y Literarias, siendo correspondientes los premios de inserción de dichos anuncios.

ADMINISTRACIÓN: A. López Robert, Impresor, Condé del Asalto, núm. 62, interior - BARCELONA. - Teléfono núm. 400

PARTE OFICIAL

PRESENCIA DEL CONSEJO DE MINISTROS

S. M. el Rey (Q. D. G.) y Augusta Real Familia conculcan con novedad en su importante salud.

(Cuota del 11 Septiembre de 1904).

GOBIERNO CIVIL

Núm. 2104

Reformas sociales

CIRCULAR

Recuerdo a los Alcaldes como Presidentes de las Juntas locales de Reformas sociales, el deber que tienen de vigilar el exacto cumplimiento de la ley de 13 de Marzo de 1900, y Real orden de 24 Noviembre del mismo año, y como a pesar de la obligación señalada se siguen vulnerando los preceptos ordenados según denuncia formulada ante esta Junta provincial de Reformas sociales en su última sesión; la que se refiere a que en las empresas vulgarmente conocidas por «Els Chiquets de Vall», trabajos menores de los comprendidos en las citadas disposiciones, los arrendatarios de las repetidas Autoridades que prohíben su absoluto en sus respectivas localidades, el trabajo de los menores denunciados; así como cualquier otro en el que se empleen mujeres, niños y niñas comprendidos todos ellos en las citadas disposiciones, haciéndolos responsables de cualquier trasgresión que se me denuncie y compruebe.

Barcelona 12 Septiembre de 1904.

903 Gobernador.

Carlos González Rothvoos.

Núm. 2203

Relación nominal de las Juntas de uso de armas, de este y parte, señaladas por este Gobierno en el mes anterior, que se publica en el BOLETÍN OFICIAL, en cumplimiento de lo dispuesto en el Art. 6.º del Reglamento vigente de Cruz.

(Continuación)

Núm. de la Juntura - Municipio - Edad - Votos.

1919.—María García, 44, Barcelona, cens. 1914.—María Torres, 38, id., id.
1920.—Lorenzo García, 36, id., id.
1921.—Luis Barrojo, 18, id., id.
1922.—Barcelonés Llo, 20, id., id.
1923.—Benigno Segal, 31, id., id.
1924.—Luis Barrojo, 48, id., id.
1925.—Juan Soldevila, 65, id., id.
1926.—José Jové, 41, Soldevila, id.
1927.—Francisco Gaitán, 47, id., id.
1928.—José Argente, 24, id., id.
1929.—José Gira, 25, id., id.
1930.—Guillermo Casanova, 30, id., id.
1931.—Valentín Miró, 20, id., id.
1932.—Francisco Viana, 20, id., id.
1933.—Pedro Boix, 23, id., id.
1934.—José Pina, 23, id., id.
1935.—José Prat, 29, Sagunt, id., id.
1936.—Juan Fábregas, 23, id., id.
1937.—José Gual, 32, id., id.
1938.—José Arce, 42, id., id.

1941.—Juan Centel, 28, id., id.
1942.—Juan Puig, 35, id., id.
1943.—Jacinto Tarró, 31, Caldes de Montbui, id.
1944.—Joaquín Torres, 30, id., id.
1945.—José Sosa, 40, id., id.
1946.—Pedro Sosa, 30, id., id.
1947.—Luis Sosa, 24, Caldes, id.
1948.—Ramon Segal, 40, id., id.
1949.—Joaquín Jové, 35, id., id.
1950.—Joaquín Pina, 44, Barcelona, id.
1951.—Antonio Prat, 38, id., id.
1952.—José Sosa, 20, Sabadell, id.
1953.—Antonio Sosa, 42, id., id.
1954.—Antonio Sosa, 35, Viladecans, id.
1955.—José Sosa, 20, id., id.
1956.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1957.—Pedro Sosa, 30, Sagunt, id.
1958.—Pedro Sosa, 30, Sagunt, id.
1959.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1960.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1961.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1962.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1963.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1964.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1965.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1966.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1967.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1968.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1969.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1970.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1971.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1972.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1973.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1974.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1975.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1976.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1977.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1978.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1979.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1980.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1981.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1982.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1983.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1984.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1985.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1986.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1987.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1988.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1989.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1990.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1991.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1992.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1993.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1994.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1995.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1996.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1997.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1998.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
1999.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
2000.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.

1971.—Alejandro Soler, 22, Sabadell, id.
1972.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1973.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1974.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1975.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1976.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1977.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1978.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1979.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1980.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1981.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1982.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1983.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1984.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1985.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1986.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1987.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1988.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1989.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1990.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1991.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1992.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1993.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1994.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1995.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1996.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1997.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1998.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
1999.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.
2000.—Antonio Soler, 24, Sagunt, id.

2001.—José Sosa, 21, id., id.
2002.—Francisco Sosa, 22, Sagunt, id.
2003.—Antonio Sosa, 23, Sagunt, id.
2004.—Antonio Sosa, 24, Sagunt, id.
2005.—Antonio Sosa, 25, Sagunt, id.
2006.—Antonio Sosa, 26, Sagunt, id.
2007.—Antonio Sosa, 27, Sagunt, id.
2008.—Antonio Sosa, 28, Sagunt, id.
2009.—Antonio Sosa, 29, Sagunt, id.
2010.—Antonio Sosa, 30, Sagunt, id.
2011.—Antonio Sosa, 31, Sagunt, id.
2012.—Antonio Sosa, 32, Sagunt, id.
2013.—Antonio Sosa, 33, Sagunt, id.
2014.—Antonio Sosa, 34, Sagunt, id.
2015.—Antonio Sosa, 35, Sagunt, id.
2016.—Antonio Sosa, 36, Sagunt, id.
2017.—Antonio Sosa, 37, Sagunt, id.
2018.—Antonio Sosa, 38, Sagunt, id.
2019.—Antonio Sosa, 39, Sagunt, id.
2020.—Antonio Sosa, 40, Sagunt, id.
2021.—Antonio Sosa, 41, Sagunt, id.
2022.—Antonio Sosa, 42, Sagunt, id.
2023.—Antonio Sosa, 43, Sagunt, id.
2024.—Antonio Sosa, 44, Sagunt, id.
2025.—Antonio Sosa, 45, Sagunt, id.
2026.—Antonio Sosa, 46, Sagunt, id.
2027.—Antonio Sosa, 47, Sagunt, id.
2028.—Antonio Sosa, 48, Sagunt, id.
2029.—Antonio Sosa, 49, Sagunt, id.
2030.—Antonio Sosa, 50, Sagunt, id.
2031.—Antonio Sosa, 51, Sagunt, id.
2032.—Antonio Sosa, 52, Sagunt, id.
2033.—Antonio Sosa, 53, Sagunt, id.
2034.—Antonio Sosa, 54, Sagunt, id.
2035.—Antonio Sosa, 55, Sagunt, id.
2036.—Antonio Sosa, 56, Sagunt, id.
2037.—Antonio Sosa, 57, Sagunt, id.
2038.—Antonio Sosa, 58, Sagunt, id.
2039.—Antonio Sosa, 59, Sagunt, id.
2040.—Antonio Sosa, 60, Sagunt, id.
2041.—Antonio Sosa, 61, Sagunt, id.
2042.—Antonio Sosa, 62, Sagunt, id.
2043.—Antonio Sosa, 63, Sagunt, id.
2044.—Antonio Sosa, 64, Sagunt, id.
2045.—Antonio Sosa, 65, Sagunt, id.
2046.—Antonio Sosa, 66, Sagunt, id.
2047.—Antonio Sosa, 67, Sagunt, id.
2048.—Antonio Sosa, 68, Sagunt, id.
2049.—Antonio Sosa, 69, Sagunt, id.
2050.—Antonio Sosa, 70, Sagunt, id.
2051.—Antonio Sosa, 71, Sagunt, id.
2052.—Antonio Sosa, 72, Sagunt, id.
2053.—Antonio Sosa, 73, Sagunt, id.
2054.—Antonio Sosa, 74, Sagunt, id.
2055.—Antonio Sosa, 75, Sagunt, id.
2056.—Antonio Sosa, 76, Sagunt, id.
2057.—Antonio Sosa, 77, Sagunt, id.
2058.—Antonio Sosa, 78, Sagunt, id.
2059.—Antonio Sosa, 79, Sagunt, id.
2060.—Antonio Sosa, 80, Sagunt, id.
2061.—Antonio Sosa, 81, Sagunt, id.
2062.—Antonio Sosa, 82, Sagunt, id.
2063.—Antonio Sosa, 83, Sagunt, id.
2064.—Antonio Sosa, 84, Sagunt, id.
2065.—Antonio Sosa, 85, Sagunt, id.
2066.—Antonio Sosa, 86, Sagunt, id.
2067.—Antonio Sosa, 87, Sagunt, id.
2068.—Antonio Sosa, 88, Sagunt, id.
2069.—Antonio Sosa, 89, Sagunt, id.
2070.—Antonio Sosa, 90, Sagunt, id.
2071.—Antonio Sosa, 91, Sagunt, id.
2072.—Antonio Sosa, 92, Sagunt, id.
2073.—Antonio Sosa, 93, Sagunt, id.
2074.—Antonio Sosa, 94, Sagunt, id.
2075.—Antonio Sosa, 95, Sagunt, id.
2076.—Antonio Sosa, 96, Sagunt, id.
2077.—Antonio Sosa, 97, Sagunt, id.
2078.—Antonio Sosa, 98, Sagunt, id.
2079.—Antonio Sosa, 99, Sagunt, id.
2080.—Antonio Sosa, 100, Sagunt, id.

Núm. 2420

Matrícula de la Universidad, Sagunt y Sagunt

3.º Inspección de Matón

A las once horas del día 15 del mes de Octubre próximo, tendrá lugar en las oficinas de este Distrito Central, sitas en esta ciudad, calle de la Universidad, número 32, 4.º,

Les obres comportaren dues intervencions tal com quedava prescrit en els plecs de clàusules de la subhasta. La primera fou la rehabilitació de l'anomenat "camino de herradura" que anava des del monestir de Santa Maria de Montserrat per la Quadra de Sant Miquel, Clot de la Bellasona i les Feixades fins a les coves del Salnitre; la segona era l'adequació del camí des de les coves fins al poble de Collbató per donar continuïtat a l'anterior. La fusió dels dos camins creà un nou camí funcional, que permetia accedir còmodament a la cova del Salnitre des del monestir de Santa Maria de Montserrat i continuar fins a Collbató, o anar des d'aquest municipi fins a les coves. La unió funcional dels dos camins donà origen

a un nou camí denominat genèricament com *camí de la Cova* o *de les Coves*. La unió d'aquests dos camins fou una obra complexa, que comportà barrinar les roques d'aquest indret, barrinades que encara avui són ben visibles en el camí de les Feixades a prop de l'entrada de la cova.

Aquestes obres, a part de millorar alguns dels camins existents, contribuïren a consolidar un còmode sistema de comunicació entre Collbató, les Coves del Salnitre i el Monestir de Santa Maria de Montserrat. En la guia *Montserrat itineraris* de 1909, escrita pocs anys després de fer-se les obres per la família Bacarisas, reflecteix aquesta nova situació. Es comenta l'existència d'un camí que baixa des del monestir de Santa Maria cap al *clot de Casanelles* on es bifurca. Un ramal era el *camí del Forat* i l'altra portava a les *coves del Mansueto*, nom per al qual també era coneguda la *cova del Salnitre*, i després continuava cap a Collbató passant per la capella y el puig de la Salut. En aquesta guia es comenta que aquestes coves també són conegudes com a *Coves del Salnitre*. Aquest camí facilitava l'accés còmode a les *coves del Salnitre* des del monestir de Santa Maria de Montserrat sense passar per Collbató. Fa l'efecte que l'interès de l'Estat en el seu concurs per l'explotació de la gestió de les Coves del Salnitre era garantir la seva accessibilitat còmoda des del monestir de Santa Maria de Montserrat més que des de Collbató.

Amb les obres de 1905-1906 es construïren unes noves escales que facilitaven l'accés a la cova i feren obsolet l'antic *pas de les Estaques*. Per diverses raons les obres foren de menor envergadura del previst i només es construïren 59 graons, (avui n'hi ha 244) i s'arreglà part del camí de pujada al monestir de Santa Maria de Montserrat conegut avui com a *camí de les Feixades*. El nom de *camí de les Feixades* pot causar una certa confusió perquè a començaments del segle XX hi havia un altre camí identificat també com a *camí de les Feixades* o *antic camí del Forat* tal com es pot comprovar en el mapa de Joan Cabeza de 1909. Aquest camí sortia del *camí del Forat* i travessava, per sota la cinglera on va el *camí de les Coves*, la *Solella de Collbató* entre les diverses feixes d'aquesta part de la muntanya i acabava en les proximitats de la *capella de la Salut*. Avui, encara hi ha evidències d'aquest camí i de les diferents feixes. Quan anys després l'abandonament dels conreus en la *Solella de Collbató* causà el desús de les feixes i moltes feixes quedaren malmeses, el nom de *camí de les Feixades* es traslladà a una cota superior per designar el tram de camí que anava des de la cova de Salnitre fins la cruïlla amb el *camí del Forat* i que era l'antic "*camino de*

herradura” arreglat per Pere Bacarisas entre 1905 i 1906.

La reparació del camí entre la cova del Salnitre i el monestir de Santa Maria l'any 1905-1906 potencià l'afluència de visitants des del santuari montserratí. Les persones contractaven el servei de guies i transport amb animals ferrats que, sortint des de la *font del Portal*, anaven al *Pla de sant Miquel* d'on baixaven cap a Collbató pel *coll de la Fita, les Girades i camí de les Feixades*. Per adonar-se de l'abast d'aquestes obres en el sistema de camins de l'entorn de la cova del Salnitre és útil llegir el que diuen les primeres cròniques de les visites a la cova i les guies per visitants de la muntanya de Montserrat escrites abans de les obres de la família Bacarisas.

L'any 1906, el mateix any que la família Bacarisas executava les obres de millora de l'accessibilitat a les coves, Paul Joanne, fill del geògraf Adolph Joanne promotor de la col·lecció de Guides Joanne publicades per l'editorial Hachette, treia la guia de viatges “*Espagne et Portugal*”. En aquesta guia s'esmenten de passada les coves del Salnitre i comenta, com anys enrere ho havia fet la guia Baedeker, que hi havia dos camins per anar des del monestir de Santa Maria de Montserrat a Collbató: un camí directe, es refereix al camí de la Costa, i el camí de la *canal del Pont*. Sorpren que no parli del *camí de les Feixades*. Interpreto que el “*camino de herradura*”, esmentat per l'Estat en el plec de clàusules hauria entrat en desús per mal estat, per això se'n demana la seva recuperació en el concurs d'adjudicació de l'explotació de les coves.

Les obres fetes per la família Bacarisas, entre els anys 1905-1906, originà un nou camí entre el santuari montserratí i Collbató conegut com *camí de les Coves del Mansueto*. La guia *Montserrat-Itineraris*, publicada l'any 1909, incorpora aquest camí en l'itinerari anomenat *A les coves del Mansueto*, conegudes també com *Coves del Salitre*, per haver-se extret d'elles en altres temps aquesta sal potàssica (p. 34). S'indica que el *camí de les Coves del Mansueto* era l'únic que permetia anar a cavall a les coves des del monestir de Santa Maria, l'altra camí adaptat al trànsit de cavalls era es des de Collbató. La possibilitat de ser un camí preparat per animals ferrats explica l'estructura d'aquest camí, tant en els seus trossos empedrats com per les importants parets que assegurin la traça del camí.

Efectivament, el *camí de les Coves* era un dels camins emprats pels visitants al monestir de Santa Maria per baixar a les coves del Salnitre de Collbató amb animals de ferradura. A la guia *Montserrat. Guia il·lustrada* de 1909 (Revista

Montserratina), esmentada anteriorment, es comenta que l'excursió a les coves del Salnitre es pot fer còmodament des del monestir de Santa Maria de Montserrat sense necessitat d'anar primer a Collbató. Per facilitar aquest viatge existí un servei de visites organitzat des de la font del Portal.

2

1 Postal Font del Portal - Inici segle XX

2 Font del portal. Inici segle XX

En aquesta guia es comenta que “Estas cuevas habían sido conocidas de los antiguos, como lo demuestran inscripciones que se conservan de los monjes de Montserrat, principalmente de los siglos XVI al XIX; no obstante, sólo en la mitad de este siglo comenzaron a ser visitadas, debido a una exploración seria que se hizo de ellas por algunos entusiastas excursionistas, a los cuales se agregaron varios monjes de este Santuario y algunos vecinos del pueblo de Collbató.

El resultado de esta exploración lo publicó el bien conocido escritor D. Víctor Balaguer, en el Diario de Barcelona, y luego en su Guia de Montserrat. En el mismo año D. Manuel Sola daba a luz su Monserrate subterránea, y años después el Rdo. D. Juan Martí y Cantó, hechas dos diligentes exploraciones (1866), daba también a conocer las famosas cuevas en su Historia de Montserrat. Otros se han ocupado asimismo de la parte descriptiva de las cuevas; pero sólo mencionaremos a D. Cayetano Cornet y Mas, todos los cuales nos servirán de pauta para el presente capítulo.

La excursión a las cuevas hoy puede hacerse desde Montserrat, sin necesidad de bajar al pueblo de Collbató, gracias al servicio establecido al efecto en la Fuente del Portal.

Los caminos, que conducen allá, se van mejorando de día en día para que la expedición se pueda hacer con seguridad y sin grave molestia. Antes era muy difícil acercarse a las cuevas, y hasta peligroso en algunas partes, y después de estos trabajos, había que pasar el trecho de las estacas y subir agarrados a una cuerda. Hoy todos los caminos son accesibles para las caballerías, y desde Montserrat puede irse cómodamente por San Miguel, y a unos 300 metros se halla a mano izquierda el sendero de 5 kilómetros de largo que conduce a la puerta de las grutas; los que prefieran ir a pie, pueden pasar por la Santa Cueva, de la cual distan cómo unos 3 1/2 kilómetros.

Para esta excursión hay guías, todos del pueblo de Collbató, dispuestos a acompañar a los viajeros mediante la debida retribución, para lo cual tienen tarifa fija, así como para las luces necesarias y fuegos de bengala con que iluminan las principales grutas.” (pp 171-173). Les referències al bon estat dels camins en tots els seus itineraris, Collbató o monestir de santa Maria de Montserrat, es gràcies als treballs d'adequació abans esmentats fets per la família Bacarisas per les exigències del concurs estatal per l'explotació de les coves.

No sempre les descripcions dels accessos han estat precises. A la guia *Espagnede* Marcel Monmarché publicada pel Touring Club de France l'any 1927 es diu que a les coves s'hi accedeix per unes escales a la roca. Manuel Marín el llibre *Montserrat* publicat l'any 1927 diu: *“la excursión a las cuevas, hoy, puede hacerse desde Montserrat, sin necesidad de bajar al pueblo de Collbató, gracias al servicio establecido al efecto, en la Fuente del Portal. Para esta excursión hay guías, con tarifa fija, provistos de las luces necesarias y fuegos de bengala con que iluminan las principales grutas. Su entrada que se divisa desde Collbató, es de forma ovalada y tiene una verja de hierro de 2'25 metros de alta por 80 centímetros de ancha”*.

F. Maspons (1932) en la seva crònica *“Els camins de Collbató a Montserrat i a sant Jeroni”* explica que l'accés a la cova era per una escala de maó, *“dreta com un fust de 59 graons alts i molt estrets, i tan penjada que la major part dels vianants només la poden baixar d'esquena i amb l'esglai al cor”* (F. Maspons, Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, nº 440 1932 p.23). Dos anys

després, 1934, a la guia turística *"Barcelona. Les guides blue illustres. Hachette"* hi ha la següent referència a la pàgina 54: *"A 300 m. env. au N. se trouve l'entrée des grottes (las Cuevas) qu'on atteint par une série d'escaliers dans les rochers : -intéressante suite de galeries, salles et puits (guide et lumière obligatoires; durée de la visite, 3 h. env.)"*

A partir de les importants obres fetes entre els anys 1905 i 1906 es millorà l'accés a les coves. Mentre la família Bacarisas millorava els camins d'accés a les coves, es feia la carretera de connexió entre Collbató i l'estació de l'Aeri de Montserrat. Actualment, s'identifica com la connexió de la A2 amb la C55 pont d'accés a l'Estació de l'Aeri. La Vanguardia del 24 d'octubre de 1906 explica que en la quarta sessió de la Diputació Provincial s'aprovà el *"proyecto del camino vecinal de la carretera del Estado que desde la de Madrid á Francia se dirige por Collbató á la provincial de Esparraguera á Manresa y Monistrol de Montserra"*. El mateix diari informa el 20 de febrer de 1907 la subhasta de l'anterior carretera; el 22 de maig de 1907 l'adjudicació definitiva del camí i 21 d'octubre de 1908 surt la notícia de la recepció del camí. La construcció de la carretera del municipi de Collbató a les Coves del Salnitre, no es feu abans de 1929.

Capella de la Salut, 1929 abans de la construcció de la carretera a les Coves del

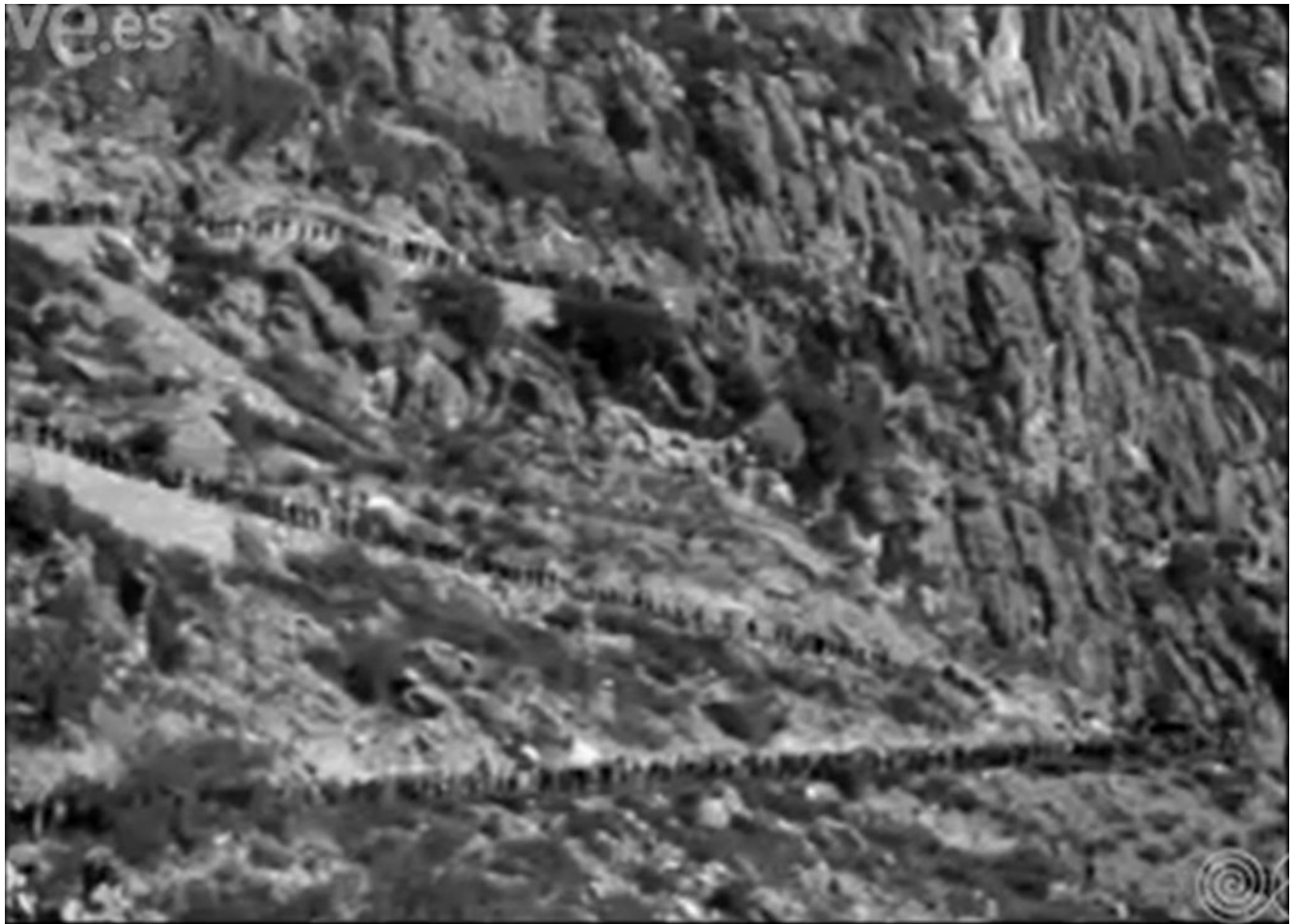
Salnitre. Collbató una visió fotogràfica, A. Lardín i A. Muset p. 18

En una de les seqüències finals de la pel·lícula "*Sierra de Teruel*" es veu com la corrua de gent que acompanyen els ferits cap a Collbató baixen pel camí de les Coves del Salnitre, s'apropen a la carretera de Collbató a Monistrol de Montserrat, però no l'agafen sinó que segueixen per un camí que transcorre per damunt d'ella cap a Collbató.

Fotograma de la pel·lícula "*Sierra de Teruel*", dirigida per André Malraux, Boris Peskine l'any 1938

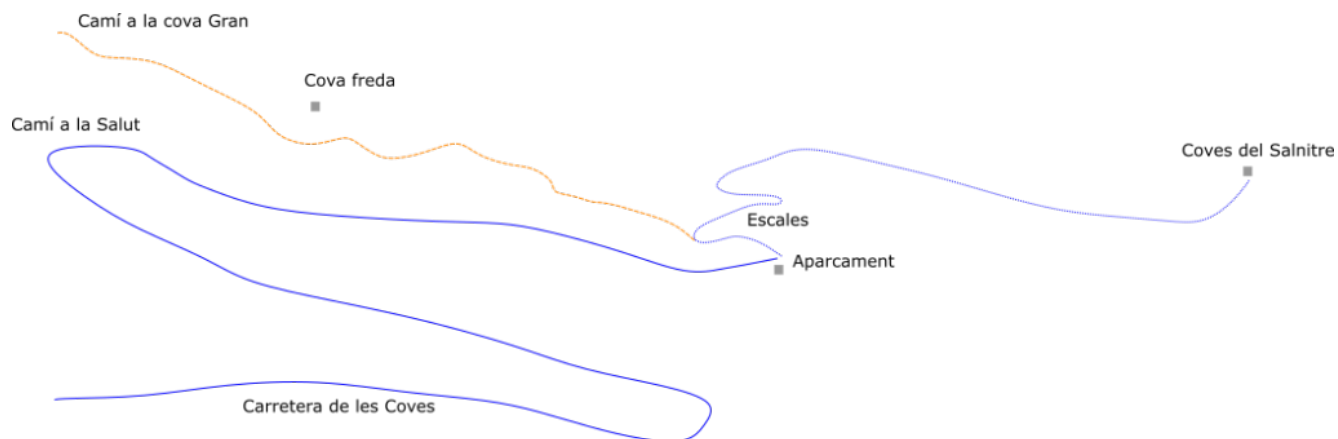
En diverses seqüències de la de la pel·lícula "*Sierra de Teruel*", dirigida per André Malraux, Boris Peskine l'any 1938 i filmada en l'entorn de Collbató es veu quin era la traça del camí que pujava cap a les Coves del Salnitre i algunes de les seves característiques estructurals resultat de les millores fetes a començament del segle XX.

Probablement, després de la Guerra Civil es devien fer unes obres per crear una carretera per facilitar l'accés a les coves. Al llibre *Guia de Montserrat* publicat el 1941 per l'Abadia de Montserrat es comenta que "*recientemente la Compañía del funicular aéreo ha construido más abajo de Collbató, empalmando con la de Monistrol una carretera que lleva casi a las puertas de las Cuevas del Salitre*" (p. 288). Aquesta obra s'hauria fet abans de 1941. L'any 1945 l'empresa Bemosa comprà la concessió de l'explotació de les Coves del Salnitre a la Sociedad Funicular Aéreo de Montserrat. L'objectiu d'aquesta societat presidida per Alfonso Sala, compte d'Egara, era construir un funicular per accedir a les coves i instal·lar un Parador-Restaurant (La Vanguardia Española 6 gener 1945 p. 9). Sortosament, el seu projecte no es realitzà.

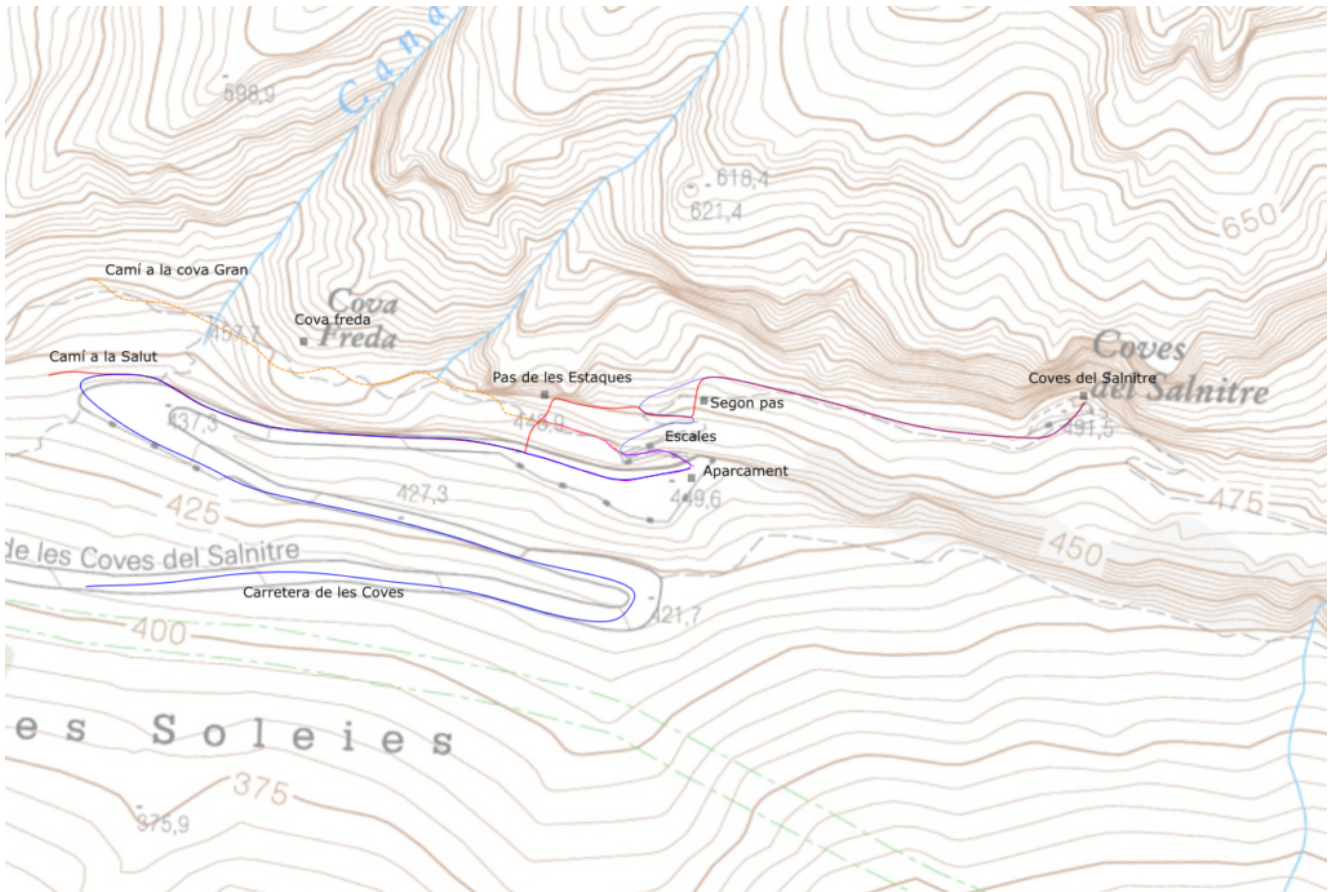
Les successives obres de millorament de l'accessibilitat a les coves del Salnitre, especialment per la construcció d'unes escales en rampa fins una cota des de la qual s'accedeix planejant a la cova, canviaren totalment la fisonomia del camí original i causà la pèrdua del traçat antic i han fet còmode l'accés a les Coves del Salnitre

Cami de les Coves del Salnitre - Pas de les Estaques situació actual

La comparació de la situació antiga amb l'actual evidència que les obres de millora efectuades a inicis del segle XX millorà l'accessibilitat a les coves del Salnitre gràcies a l'eliminació dels passos compromesos per canals de roca gràcies a la construcció d'unes escales que fent diverses llaçades permetien guanyar alçada.

2

1 Camí de les Coves del Salnitre - Pas de les Estaques situació síntesi

2 Camí de les Coves del Salnitre - Pas de les Estaques situació síntesi. Cartografia ICGC 1:5.000

Penso que el *Pas de les Estaques*, descrit per moltes cròniques com un pas molt difícil, es trobava en el corriol que actualment va de la *Cova freda* a les escales d'accés a la Cova del Salnitre i la barrera dinàmica anti-despreniment de roques situada a un nivell superior coincidint amb el dibuix de Manuel Solà en el seu llibre de 1852.. A la part inferior d'aquest indret hi ha una important acumulació de ruïnes i terra, tot seguit venen les restes d'un tram d'escales d'obra conservades que donen accés a una plataforma, des de la qual es devia continuar fins a accedir a un altre pas, identificat com el segon pas mitjançant el qual s'accediria a un nivell que permetria anar planejant fins a l'entrada a les Coves del Salnitre.

[1] Vallés Altès, J. (2003) *Víctor Català i Cirera. Una expedició a les coves de Montserrat* A3 editorial. Sant Esteve de Sesrovires pp. 48-50

[\[2\]](#) En el catàleg de la biblioteca del Museu Víctor Balaguer figura l'anotació 186-?, mentre que la Biblioteca de Catalunya la data és 18-?